

Erdélyi János-emlékkonferencia

A Magyar Művészeti Akadémia konferenciafüzetei

ERDÉLYI JÁNOS-

emlékkonferencia

2014. november 6.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

ISBN 978-615-5464-50-8

ISSN 2063-7942

© Magyar Művészeti Akadémia, 2016

© A kötet szerzői, 2016

TARTALOM

- 9** Előszó
KÜLLŐS IMOLA
Erdélyi János családja és a magyar szellemi élet
- 25** T. ERDÉLYI ILONA
Erdélyi János – életmű és személyiség (1814 – 1868)
- 43** DR. KESERŰ KATALIN
Erdélyi János nyomában
- 67** ALMÁSI ISTVÁN
Erdélyi Pál levelei Seprődi Jánoshoz
- 79** ITTZÉS MIHÁLY
Erdélyi János munkássága Kodály Zoltán írásaiban
- 87** SIPOS MIHÁLY
Erdélyi János: Magyar Népköltési Gyűjtemény

ERDÉLYI JÁNOS

INTÉS

*Ha szíved a hazáért
Ugy lángol és eped,
Hogy vérező keservek
Miatt majd megreped:*

*Zengj, tégy, csatázz, kinek mint
Adák az istenek,
Oltári a hazának
Hogy füstölögjenek.*

*Ha zengsz, csak honszerelmet
Sugjon minden dalod;
Ha téssz, hiven kövessed
Meghívó angyalod.*

*Ha mégy csaták elébe,
Szakítsd föl kebledet,
– Meglátjuk a kiömlő
Vérben szerelmedet.*

(Pest, 1836)

KÜLLŐS IMOLA

a néprajztudomány doktora

ERDÉLYI JÁNOS CSALÁDJA ÉS A MAGYAR SZELLEMI ÉLET

(Előszó)

Azért választottam ezt a sokat mondó (de nagyon is általánosító) címet, mert Erdélyi Jánosén kívül nem ismerek még egy olyan családot, amelyikben másfél évszázadon keresztül – gyakorlatilag napjainkig –, több generáción át alkotnak a magyar szellemi élet és a közműveltség gyarapítását szolgáló, a tudománynak és a művészetnek elkötelezett emberek.

A „dinasztia” alapító **Erdélyi János** (Kiskapos, 1814. ápr. 1. – Sárospatak, 1868. jan. 23.) a független nemzeti kultúra kiépítésén munkálkodó reformkori magyar értelmiség kiemelkedő személyisége, nagy műveltségű, több nyelven beszélő, jogi végzettségű műkritikus, lapszerkesztő, a népköltészet gyűjtője és első teoretikusa, a Kisfaludy Társaság titkára volt. A paraszti sorban született, „self made man” Erdélyit mint költőt választották meg a Tudós Társaság (a Magyar Tudományos Akadémia, a továbbiakban: MTA elődje) levelező tagjává 1839-ben, és filozófiai munkásságáért kapta meg a rendes tagságot 1858-ban. Életútjának és munkásságának bemutatását több tudományág is fontosnak tekinti, amint az a születése bicentenáriumán megrendezett emlékkonferenciák előadásaiból kiderült.¹ Míg az MTA emlékülésen szereplő kutatók Erdélyi életútjának egy-egy szakaszával, sokszínű tudományos munkássága egy-egy területének újraértelmezésével foglalkoztak, a Magyar Művészeti Akadémia (a továbbiakban: MMA) előadói a költőt, a népművészet/népköltészet/népzene

íránt elkötelezett személyiséget, ill. nyomában haladó fiát, Pált és erdélyi baráti körét állították reflektorfénybe. Mindkét emlékülésből az világlott ki, hogy Erdélyi János a magyar művelődés meghatározó innovatív személyisége volt, aki az önkényuralom éveiben sárospataki professzorként a református oktatás történetébe is beírta nevét.

Nem feladatom, hogy az életéről írjak, hisz ifjabb leányunokája T. Erdélyi Ilona irodalomtörténész nagyívű pályaképet és személyiségrajzot adó monográfiája,² valamint jelen kötetbe leadott esszéje ezt szükségtelenné teszi. Ezen túl Keserű Katalin *Erdélyi János nyomában* című írásának bevezetője is elég részletes korrajzot és életrajzi áttekintés ad ugyancsak ebben a kötetben.

Folklorikusként *egyrészt* arra szeretnék rámutatni, hogy mi a folklorisztikai és irodalomtörténeti jelentősége Erdélyi János ez irányú munkásságának.³ *Másrészt* az ő szellemi kisugárzásában, „műhelyében” felnőtt leszármazottainak tudományos eredményeire és a magyar közművelődésért tett érdemeire hívnám fel a szélesebb olvasóközönség figyelmét. Már csak azért is, mert míg róla és két unokájáról Erdélyi Zsuzsannáról és T. Erdélyi Ilonáról, kiknek hivatását, gondolkozásmódját és munkamorálját meghatározta édesapjuk és nagyapjuk szellemi kisugárzása minden magyar és néprajz szakos egyetemi hallgató hallhatott, fiát, Pált a kolozsvári egyetemi könyvtár létrehozóját, a régi magyar irodalom jeles kutatóját azonban jóval kevesebben ismerik.

Ahhoz, hogy kellőképp értékelhessük első folklór-teoretikusunk szellemi teljesítményét, tudnunk kell, hogy a (nép)hagyomány olyan tág, műformáit tekintve is gazdag, koronként változó tartalmú fogalom, mely heterogén eredetű és esztétikai minőségű műveltségi anyagot fog egybe. A független nemzeti kultúra, irodalom megteremtésén fáradozó 18–19. századi patrióta értelmiség azonban nem a mai értelmezésnek megfelelő paraszti folklórt, s azon belül a szájhagyományban élő népdalokat, hanem a történeti múltunkat is őrző, anyanyelvű „nemzeti költészetet” nevezte így. A folklór számos területét és műfaját – a babonás szokásoktól az ünnepi köszöntőkön, a gyermekfolkló-

ron és dajkarímeiken át a társadalmi és morális panaszdalokig, a halottsiratásig, vagy a paraliturgikus vallásosság különböző megnyilatkozási formáiig, ill. a tárgyalkotó és díszítő népművészetig – gyakorlatilag figyelmen kívül hagyta –, ugyanis egyáltalán nem ismerte. E tekintetben a paraszti gyökereiről soha meg nem feledkező, ám világot járt és tapasztalt Erdélyi János kivételnek számított, mert nemcsak származásánál fogva ismerte és értette a néphagyományokat, hanem ezen túlmenően igen széleskörű olvasottsága volt az irodalom, a népköltészet, népzene és népnyelv, továbbá a filozófia, képzőművészet, művészettörténet vonatkozásában is. Amikor 1844 nyarán Berlinben találkozott és elbeszélgetett a nyelvtudós Jacob Grimmel, akkor tudatosult benne, hogy a néphagyomány, – mindennek előtt az anyanyelv és a népköltészet – bár folyamatosan változik, mégis történeti emlékeket őriz, tehát értékeket hordoz.⁴ Több tanulmányában, legelőször 1842-ben, a Kisfaludy Társaságban elmondott székfoglalójában foglalkozott a magyar népköltészet fogalmi meghatározásával és jellemzésével. Műveltségének és az európai korszellemnek megfelelően a népköltészetet a nemzeti költészet legrégibb változatának tekintette, mely akkor született, amikor még az egész nemzet egységes kultúrájú és azonos gondolkodású, társadalmi különbségek nélkül élő nagy „család” volt.

Erdélyi János hagyomány-ismerete széleskörűbb és alaposabb volt, mint tanult kortársaié. Ez jól látszik a magyar folklór különböző megnyilatkozási formáinak gyűjtésére buzdító felhívásaiból, a népdalról, a balladákról, a népszokásokról, vagy a nyelvi idiómákról, a szólásokról és közmondásokról, sőt a cigányok által terjesztett populáris zenéről írt fejtegetéseiből. Ennek ellenére az általa szerkesztett első magyar népköltési gyűjtemény, a *Népdalok és mondák* három kötete (Pest, 1846–48) műfajilag és nyelvileg szegényesebb, mint a korabeli népköltészet lehetett. Ez abból adódott, hogy ő az Akadémiához és a Kisfaludy Társasághoz beküldött kéziratok gyűjteményekből dolgozott, nem saját emlékeiből, feljegyzéseiből. A kortárs „népdalgyűjtők” döntő többsége pedig népköltészetként fogta fel a közkedvelt, kéz-

iratos füzetekben, ponyván és a szájhagyományban is terjedő populáris énekanyagot, ismert költők folklorizálódott verseit, magyarán: a 18–19. századi közköltészetet.⁵ Erdélyi a közköltészeti hagyomány szellemében szöveggazdaként válogatta ki a majd tízezernyi ún. „köz-népi dalból” a neki tetsző változatokat, melyeket a kor szokásának megfelelően stilizált: irodalmiasította, köznyelvi kifejezéssel helyettesítette a tájnyelvi kifejezéseket és nem egyszer egybeszerkesztette az ország különböző vidékeiről származó dalvariánsokat. Viszont azt a tematikus és műfaji beosztást, amelyet a korábbi gyűjtők csoportosításait továbbfejlesztve ő alkalmazott a *Népdalok és mondák* kötetében (lásd itt újraközölve Sipos Mihály népzeneész, primás előadásában) évtizedeken át másolták a későbbi népköltési gyűjtemények összeállítói. Meggyőződése volt, hogy mind a magyar irodalom, mind művészi formájú népdalokat eltanuló köznép is sokat profitálhat a szomszédos és a távoli népek hagyományaiból. Felismerte a vegyes lakosságú területek néphagyományainak megtermékenyítő kapcsolatát, saját korát pedig megelőzte azzal, hogy eljutott a zenei kölcsönhatás-elméletéig.⁶ Zenei tehetsége révén „mellékesen” a nemzeti zene megteremtése is szívügye volt. Kodály Zoltán is a nagy elődöt tisztelte benne – állította T. Erdélyi Ilona, s ezt erősíti meg Ittész Mihály (a kecskeméti Kodály Intézet zeneirodalom, népzene és karvezetés tanára, zenetörténész) kötetünkben is olvasható szemléje: *Erdélyi János munkássága Kodály Zoltán írásaiban*.

Sokan szemére vetették Erdélyinek és a többi a 19. századi népdal-és balladagyűjtemény összeállítójának, hogy csak versszövegeket közöltek, pedig (ahogy Erdélyi János írta) a népdal és ballada dallammal együtt születik és él, „mint szárnyával a pillangó”. Nemcsak a népköltészet, de a népszokások esetében is felhívta a gyűjtők figyelmét a dallam fontosságára. Igazán nem rajta, hanem az anyagiakon és szakember-hiányon múlt, hogy a *Népdalok és mondák*ban kiadott 1392 verses szöveg mellett mindössze egyetlen 12 db-os kottás népdalfüzet jelent meg az ő idejében. Erdélyi János szerkesztői és kiadói érzékét dicséri viszont az a tény, hogy elsőként adott ki magyar nyelven mesé-

ket (53 db-ot) a lejegyzett változatokhoz hűen, stilizálás és átszerkesztés nélkül a *Népdalok és mondákban* és a *Magyar népmesék* (Pest, 1855) című gyűjteményében. Szemben a népköltészet verses műfajairól szóló műfaji, poétikai, esztétikai elemzéseivel, a népi prózáról elméleti szinten alig írt, bár Tompa Mihály: *Népregék, népmondák* (1846) című verses-kötetéről szóló bírálatában „árnyaltabb rendszert dolgozott ki a népköltészet prózaepikai műfajainak elkülönítésére és megnevezésére.”⁷

Az 1850-es évek elején a finn népköltészetben – elsősorban Lönnrot *Kalevalájában* – fedezte fel azokat az értékeket, amelyeket a népiből megújuló nemzeti költészet erényeinek ítél: „eredeti, jellemzetes, azaz egyéni.” Az északi népek balladáinak fordításával egy, a maga korában hazánkban még alig ismert, de Nyugat-Európában már irodalmi divatot teremtő népi műforma poétikai értékére hívta fel költőtársai, többek között Gyulai Pál és Arany János figyelmét. Nemcsak hasonló zsánerű költemények írására ösztökölte őket, hanem maga is írt románcokat, balladákat,⁸ annak ellenére, hogy a klasszikus szépségű székely népballadákat még kevéssé ismerte. Népköltési gyűjteménye I. kötetének *Románcok és rokon* című csoportjában jobbra betyárballadák és az ún. új stílusú balladák (például a *Halálra táncoltatott lány*, a *Megszólaló halott*, vagy a *Meggyilkolt fonólány /Szűcs Marcsa*) szerepelnek.⁹

A 6000 tételt tartalmazó, de a pótlólag bekötött lapokon folyamatosan újabb variánsokkal bővített *Magyar Közmondások Könyvével* (Pest, 1851) valamint a Kisfaludy Társaság védernyője alatt kibocsátott néphagyománygyűjtésre buzdító felhívásaival nemcsak gyakorlati megindítója, de elméleti munkása, vezéralakja, kritikusként pedig patrónusa volt a Petőfi Sándor, Czuczor Gergely és Arany János költészetében megvalósuló magyar irodalmi népiességek. Ugyanakkor kíméletlenül bírálta a csak formailag népies, de tartalmilag silány „népieskedők” verseit. Azért tartotta fontosnak a népköltészet, a népszokások, az azokkal együtt járó hiedelmek, a szólások és közmondások összegyűjtését, mert mindezekben a magyar „néplélek” (Herder által bevezetett fogalom) visszatükröződését látta.

Erdélyi János korát meghaladó jelentősége abban rejlik, hogy folyamatosan felismerte és kortársaiban tudatosította mindazt, ami a hazai szellemi életből hiányzott. A néphagyomány gyűjtetése és kiadása mellett alapozó történeti összefoglalásokat készített a filozófia, esztétika, irodalom- és művelődéstörténet vonatkozásában is. Legszebb összefoglaló tanulmányát, amelyben a magyar irodalom fejlődését vizsgálta élete végén írta.¹⁰ Áttekintést ad a korról, amelyet ő, belülről nézve mint költő, és felülről szemlélve, mint kritikus, megélt és Toldy Ferencsel ellentétben azt állította: irodalmunk, mint minden szellemi tevékenység, állandóan fejlődik. Kritikus tevékenysége azért volt jelentős, mert nemcsak filozófiailag iskolázott elme volt, hanem értett a képzőművészethez is. Pulszky Ferenc és Henszlmann Imre mellett ő volt az, aki a képzőművészetből vett példákkal illusztrálta esztétikai nézeteit.

Hagyatékát, amely az egyetlen épségben fennmaradt 19. századi írói hagyaték¹¹, a fia, Pál által összeállított és bekötetett Erdélyi Tár¹² őrzi. Az ET kalandos sorsáról és értékéről leghitelesebben a fiatalabb lányunkakája, T. Erdélyi Ilona visszaemlékező esszéje¹³ tudósítja az érdeklődő olvasót.

A születésének 200. évfordulóját ünneplő tudományos konferencia egyik nagy tanulsága az volt, hogy az újabb irodalomtörténeti, folklorisztikai, esztétikai és filozófiai kutatások fényében és kontextusában újra kell olvasni és értékelni Erdélyi János életművét. Szilágyi Márton irodalomtörténész felhívta a néprajzkutatók figyelmét arra, hogy Erdélyi folklórgyűjtésének tudománytörténeti újrapozicionálása is lehetővé vált az utóbbi másfél évtizedben kiadott 18. századi közköltészeti antológiák nyomán. Szerinte népdalgyűjtése és a folklór iránti érdeklődése nem elsősorban és nem kizárólag a népköltészet irodalomba integrálásának a műveleteként fogható föl, hanem egy, a korszakra jellemző folklór-fogalom kidolgozásaként, s a közköltészeti hagyománnyal való számvetésként, ami előkészítette az utat egy más hangsúlyokra épülő népköltészet-fogalom kidolgozására. Szövegkiadásaival pedig megadta a folklorisztika, mint tudomány intézményesülésének a lehetőségét is.¹⁴

ERDÉLYI PÁL (Sárospatak, 1864. február 12 – Budapest, 1936. május 5.) A régi magyar költészettel (Barakonyi Ferencsel, Fáy Andrással és Balassi Bálinttal, a 16–17. századi kéziratos énekeskönyvekkel és a virágénekekkel) foglalkozó Erdélyi Pál nemcsak azért volt fontos személyiség, mert összegyűjtötte és rendezte beköttette édesapja műveit és hátrahagyott kéziratait (egyebek között naplóit, gazdasági feljegyzéseit is), hanem mert korán elvesztett apja szellemében egész életében a közművelődésért dolgozott. Ő nem népköltészetet, hanem népművészeti tárgyakat¹⁵ – elsősorban a kalotaszegi varrottasokat gyűjtötte. Baráti köréből a festő Körösfői Kriesch Aladárral és Malonyai Dezsővel az kalotaszegi kézimunkák történeti, stílustörténeti feldolgozását is tervezték. Körösfői Kriesch Aladárral való termékeny baráti kapcsolatukról, a népművészet/iparművészet értelmezéséről szól kötetünkben Keszérű Katalin *Erdélyi János nyomában* című alapos tanulmánya.

Pályája az Országos Széchenyi Könyvtárban indult, 1886–92 között a *Magyar Könyvszemle* munkatársa, 1906 és 1917 között az *Erdélyi Múzeum* c. folyóirat szerkesztője, 1911–19-ben a kolozsvári és szegedi egyetemen a régi magyar irodalom tanára volt, ugyanekkor az Erdélyi Múzeum Egyesület főtitkári tisztét is betöltötte. 1900–1919 között a kolozsvári egyetem könyvtárának igazgatója. Az ő koncepciója alapján tervezte Korb Flóris és Giergl /György/ Alajos a kolozsvári könyvtár 1906 és 1909 között emelt épületét és korszerű, szecessziós belső berendezését. Erdélyi Pál életének fontos és termékeny szakasza volt az a két évtized, amelyet Kolozsvárt töltött. 1900-ban vette át a könyvtár igazgatását, szervezőképességével és szaktudásával a kolozsvári egyetemi és múzeumi könyvtárat Magyarország és Erdély legkorszerűbb intézményévé fejlesztette. Kiváló műszaki érzékével egy olyan könyvtárpolcrendszert talált ki, amelynek polcai tetszőleges távolságra állíthatóak. A Schlick vasgyár fantáziát látott benne, megállapodtak gyártásában. Több nagy hazai és külföldi könyvtár is átvette az új rendszert.¹⁶

Átdolgoztatta és három nagy csoportba (*Nyomtatványok; Kéziratok; Levéltár*) rendeztette a könyvtár állományát. Átszervezte a könyvtári

munkát: bevezette a gyarapodási naplókat, elkészítette a helyrajzi katalógust, átdolgoztatta a cédulakatalógust, és tervet készített a szak-katalógus átalakítására. Idézném egy ma is érvényes és megszívlelendő gondolatát a könyvtári és egyéb muzeális gyűjteményekkel kapcsolatban:

„A gyűjtemények ma már nem ritkaságok és furcsaságok tárházai, hanem megőrzőhelyei a tudomány adatainak, forrásainak, szóval anyaguknak tudományosan és szakszerűen földolgozott és megmaradásukat biztosító hiteles helyei. A muzeális munka ma már nem lehet műkedvelőség, miként a tudomány sem dilettantizmus. A múzeum ma épp oly tudományos intézmény, mint a laboratórium s ezért az Erdélyi Nemzeti Múzeum a XX. század fölfogásában szerencsésen valósíthatja meg az alapítók gondolatát és a saját korának közművelődési és tudományos föladatait.”¹⁷

A trianoni békediktátum után (1920) Erdélyi Pál elveszítette igazgatói állását, mivel nem esküdött fel a román királyra. A könyvtárat a román hatóságok átvették, Erdélyi Pál családjával végleg elhagyta Kolozsvárt, és a Komárom melletti Viharos-pusztára, kis csallóközi birtokára költözött, amely akkor már Csehszlovákiához tartozott. Csallóközi életének eseményeire levelezéséből és leányai visszaemlékezéseiből derül fény. Tartotta a kapcsolatot erdélyi barátaival, egykori munkatársaival, figyelemmel követte a Református Kollégium és az Erdélyi Múzeum Egylet sorsát. 2014-ben az MMA emlékülésén Almási István kolozsvári népzene kutató professzor mutatott be néhány levelet¹⁸ abból a 14-ből, amelyet népdalgyűjtő, zenetanár barátjának, a házi kamarazenélésnél hegedűs partnerének, Seprődi Jánosnak¹⁹ írt.

1925-ig a viharosi szőlő tartotta el Erdélyi Pál családját (öt gyermekéből három már Komáromban született), ugyanis a Kolozsvárról Szegedre költözött Ferenc József Tudományegyetem többszöri sürgetése ellenére sem foglalhata el újra könyvtárigazgatói állását, mert a csehek nem engedélyezték kiutazását Magyarországra. Mire 1926-ban megkapta a magyar állampolgárságot, hivatalát már betöltötték. Nyugdíjasként 1930 után haláláig újra Budapesten élt.

Utolsó könyve²⁰, amelyet a komáromi Jókai Egylet felkérésére írt a centenárium alkalmából, irodalom- és művelődéstörténet egyben. Jól jellemzi a 19. század első felének Komáromát, a szabad királyi, iparos-, kereskedő és katonavárost, ahol Jókai Mór nevelkedett, s meghatározó emberi, társadalmi élményeit és tudását felhalmozta.

A zenélés és az éneklés mindig fontos volt az Erdélyi család életében. Pál édesapjához hasonlóan zeneileg is művelt ember volt, kitűnően csellózott. Felesége, Remisovszky Hedvig pedig a kolozsvári konzervatóriumban tanult énekelni és szépen hegedült. Erdélyi Pállal kötött házasságával tulajdonképpen operaénekesi karrierjét adta fel.

Idősebb leánya **Erdélyi Zsuzsanna** (Komárom, 1921. január 10. – Budapest, 2015. február 13.) a vallásos népköltészet kutatójaként hazánkban és nemzetközileg is elismert, számos szakmai és állami kitüntetéssel²¹ rendelkező személyiség volt. Életútját családja hagyományai, magas szellemi igényessége és erkölcsi értékrendje határozta meg. Így vallott nagyapja szellemi kisugárzásáról 2004-ben egy nagykaposi ünnepségen: „Ha valahol van egy ilyen szellemi sugártest, mint Nagykaposon Erdélyi János, annak az a feladata, hogy világítson, hogy melegítsen és éltesse a szellemet. Az, hogy ez a város egy ilyen fiat adott a hazának, ennek a vidéknek nemzeti öntudatát is emeli.”

Erdélyi Zsuzsa csak jókora kerülővel talált rá a neki elrendelt hivatásra. Diplomáciai pályára készült, politikai okokból s megélhetési kényszerből lett folklórkutató. Lajtha László (zeneszerző, vallásos népköltészet-kutató) szakmai irányításával fordult figyelme a néphagyományok nehéz sorsú őrzőire, az egyszerű falusi öregek, s a vallásos népköltészet felé. Havi 8-10 napos utazásokkal járó, fizikailag és lelkileg is megerőltető tereptapasztalatairól, az 1950–60-as évek nyomasztó politikai légköréről, Lajthához fűződő kapcsolatáról a *Kockás füzet* című könyvében (2010) írt.²² 1960-tól írogatta ezeket a feljegyzéseket, meglehetősen rendszertelenül, kezdetben úti „kalandjaira”, otthon hagyott családjára, négy kicsi gyermekével kapcsolatos gondjaira koncentrálva. Ebben naplószerű füzetben a 20. századi magyar történelem fontos periódusának mindennapjairól kapunk hiteles „életképeket”.

Erdélyi Zsuzsa intuitív személyiségére vall, hogy hamar felismerte a Kádár-korszakban félreállított európai elismertségű zeneszerzővel való beszélgetések jelentőségét, ezért egyre tudatosabban Lajtha zenei elemzéseit, kompozícióival kapcsolatos eszmefuttatásait állította feljegyzései középpontjába. „A most közreadott napló nemcsak Lajtha személyiségéről, életéről és haláláról, koráról és környezetéről való tudásunkat mélyíti el és árnyalja, hanem szinte felbecsülhetetlen a zenetudományi jelentősége is.”²³ – vallotta Solymosi Tari Emőke zenetörténész a *Kockás füzet* szerkesztői utószavában.

Az „imádságok nagyasszonyának” nevezett folklórkutató Erdélyi Zsuzsanna életének eseményei jól dokumentáltak, számos film, interjú készült vele és róla, melyek elérhetőek a világhálón. Ezért itt csak tudományos és közművelődési tevékenységére utalnék röviden. Legfőbb érdeme az, hogy azt a középkori, ferences gyökerekkel bíró, európai háttérű, anyanyelvű szakrális közköltészetet, melyet a folklorisztikában 1970-ig nem kutattak, tudományközi vizsgálat tárgyává tette, és minden erejével tudatosította művelődéstörténeti jelentőségét.²⁴ Lékai László bíboros-prímás esztergomi érsek támogatásával, az egyházi sajtóban megjelent felhívásokkal országos mozgalommá bővítette az archaikus népi imádságok gyűjtését. Neves énekesek/előadók – Török Erzsébet, Jancsó Adrienn, Faragó Laura, Lovász Irén és Ferencz Éva – közreműködésével tartott költői estjeivel, úgynevezett „egyházzenei áhítataival” (felekezetre való tekintet nélkül) ország-szerte népszerűsítette, s emellett egyre bővülő kötetekben adta ki a népi imádságokat. Várhelyi Ilona irodalomtörténész unszolására és segítségével publikálta a szakrális népköltészet szakmai és közéleti fogadtatásának 1970 és 2011 közötti történetét egy vaskos, hallatlanul sokszínű dokumentumgyűjteményben. Ez a kötet Erdélyi Zsuzsa több, mint négy évtizedet felölelő munkásságára, rögs és eseménydús életútjának fordulópontjaira, személyiségére és mentalitására, tudományos és erkölcsi sikereire is rávilágított.²⁵ „Adatközlőinek”, az ima-hagyomány őrzőinek és használóinak gondolatait azokból az itt is közradott, levélbeli vagy szóbeli kommentárokból ismerhetjük meg,

melyeket imáikhoz fűztek. A gyűjtemény kisebb lélegzetű írásai egyrészt az ima-gyűjtés és értelmezés kérdéséről szólnak, másrészt fényt derítenek arra az országos méretű szervező munkára, amellyel Erdélyi Zsuzsanna (még Bálint Sándor szegedi néprajzkutató professzorral együtt) elindította és Lékai László támogatásával létrehozta az első közép-európai keresztény „Népi Vallásosság Múzeumot” 1980-ban.²⁶

Utolsó nagy munkájában²⁷ több mint ezeregyszáz oldalon adott áttekintést folklórgyűjtői és -kutatói pályájáról: az ígéretes kezdettől (*Adatok a magyar népköltészet színszimbolikájához*)²⁸ az utolsó évek tanulmányaiig. Az egyes írásokban felidézett példaanyag lehetővé teszi, hogy olyanok is megismerjék és élvezhessék ezt a több évszázadon át rejtőzködő, mágikus és szakrális tudatelemeket szintetizáló folklórműfajt, akiknek nincs birtokában a „*Hegyet hágék, lőtőt lépék...*” című ima-gyűjtemény²⁹ egyik kiadása sem.

Zsuzsa életrajzi visszaemlékezéseiben is gyakran szerepelt a muzsika, a családi kamarazenélés. Lánykorában jól zongorázott, apja halála után (1936) még tanítványokat is vállalt, s az egyetemmel párhuzamosan járt a Fővárosi Felsőbb zeneiskolába, ahol a 3. akadémiai osztály szintjéig jutott el.

A muzsikus-véna tovább él Pál unokáiban is. A család művészi „vonalt” viszi tovább Dobozy Borbála, Zsuzsa ifjabb leánya, Liszt Ferenc díjjal kitüntetett (2011) csembalóművész, a Liszt Ferenc Zene-művészeti Egyetem tanszékvezető tanára, a Magyar Bach Társaság alapító tagja és rendezvényeinek állandó résztvevője. Nővére, Zsófia klasszikus és jazz-éneket tanult, saját lemeze is van.

T. ERDÉLYI ILONA (Komárom, 1926. december 27 –)

a közép-európai (olasz, osztrák, német, svájci) és magyar összehasonlító kultúra- és irodalomtörténet szakavatott kutatója, 1956–1989 között az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa volt. 1965 óta a *Helikon Irodalomtudományi Szemle* szerkesztő-bizottsági tagja, szerkesztője, 1986–1988 között a Bécsei Egyetem vendégtanára, majd 1994-től húsz

éven át a Pázmány Péter Katolikus egyetem professzora. 1962-től kezdődően gondozta nagyapja szellemi hagyatékát. „Erdélyi János unokája vagyok, s gyermekkoromtól kezdve személyiségének vonzásában éltem. Testvéreimmel együtt mérték és norma volt számunkra.”³⁰ Fialat kutatóként sorra publikálta levelezését, útinaplóját, költeményeit. Az ő gondozásában, jegyzeteivel kerültek kritikai újradíadásra Erdélyi János levelei, filozófiai és esztétikai írásai, irodalmi pályaképei és tanulmányai, népköltészeti és nyelvészeti írásai, kisebb bírálatai, színi kritikái, köszöntői, búcsúztatói *A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai* című sorozat hat kötetében (2., 3., 10., 13., 14., 19. köt.) Sajnálatos, hogy a folklórkutatás számára a legfontosabb forrás, a 13-as kötet³¹ mára már alig hozzáférhető. A sorozattal Erdélyi János munkásságának hiteles „alapjai” már meg voltak vetve a szakutatók számára, erre a biztos alapra építette rá T. Erdélyi Ilona azt a nagyívű monográfiát, amelyben részletesen bemutatja nagyapja életútját, korát és személyiségét, sorsán keresztül a 19. századi magyar értelmiségi lét mindennapjainak nehézségeit, s egyúttal európai kitekintésben elemzi e sokoldalú, nagy műveltségű, költő-tudós-tanár-irodalomkritikus teljes pályaképét. Jóllehet T. Erdélyi Ilona irodalom- és szellemtörténeti munkássága, forráskiadói és szerkesztői tevékenysége nem olyan széles körben ismert, mint nővééré, egyetemi oktatóként és kutatóként (1994-től az MTA doktora) a tudományt, a magyar művelődéstörténetet szolgálva méltán érdemelt ki több szakmai és állami elismerést, kitüntetést: Eötvös József koszorú (2001); Pázmány Péter Emlékérem (2002); A Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (2011); Tarnai Andor-díj (2015)

Mindkét fia Török Ádám (1952) és Török Attila (1956) közgazdász lett. Attila üzletemberként a török-magyar gazdasági kapcsolatok szakértője, sokat publikál az üzleti etika és a gazdasági élet témakörében. Az egyetemi tanárként dolgozó Ádámot 2001-ben a MTA levelező, 2007-ben rendes tagjai közé választotta. 2006-ban kitüntették a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével. 2014-től az MTA főtitkáráként nem saját tudományos karrierjét építi, hanem a tudós társaság közügyeit szolgálja, működését segíti.

E családtörténeti szemle néhány kulcsszava: az életre szóló (el)hívás, a tudomány, a művészet és közösség szolgálata, a patriotizmus a magyar nemzeti kultúra és műveltség építése. Az e szellemben tevékenykedő, talentumokkal megáldott Erdélyi család rangos névsorán és életén végigpillantva óhatatlanul eszébe jutnak az embernek Arany János szép sorai:

*Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
Hanem lerázzván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul,
Mely fennmarad s nőttön nő...*

(Széchenyi emlékezete)

Adja Isten, hogy így legyen!

JEGYZETEK

- ¹ Az MTA emlékülése 2014. ápr. 10. Az egész napos konferencia tanulmányait „Két-száz éve született Erdélyi János” címmel l. ItK. 118(2014/4. és 2014/5. sz.); A Magyar Művészeti Akadémia Népművészeti tagozata által rendezett szavaltokkal és zenei betétekkel dúsított emlékülés 2014. nov. 6-án volt. Az elhangzott előadások tanulmánnyá formált változatát l. a jelen kötetben.
- ² T. ERDÉLYI ILONA, *Erdélyi János*, Kalligram, Pozsony 2015.
- ³ Ehhez T. Erdélyi Ilona kiadott munkáit és készülő kéziratok családtörténetét, valamint az MTA emlékülés tudományos dolgozatait fogom használni.
- ⁴ Vö: ERDÉLYI JÁNOS, *Úti levelek, naplók*, T. Erdélyi Ilona (vál., szerk., bev.), Tarandus Kiadó, Győr 2012³, 338. Első kiadása: Gondolat, Bp, 1985.
- ⁵ Az Erdélyi kezében megfordult kéziratok források döntő többsége ma az MTA Kézirattárában található. Hogy a kéziratok milyen verses szövegek tartalmaztak, a lejegyzők mennyire „dolgozták át” az „eredeti” szájhagyományt, bővebben kifejti CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN, *A Népdalok és mondák* közköltészeti forrásai. ItK 118(2014), 611-628.
- ⁶ T. ERDÉLYI ILONA, Népköltészet, népzene – népi társadalom. In: *„Pályák és pályák”*. T. Erdélyi Ilona válogatott tanulmányai, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba 2008, 47–59.

- ⁷ Vö. GULYÁS JUDIT, Erdélyi János meseértelmezéséről, ItK 118 (2014), 629-653. Az idézet a 635. old.-ról való.
- ⁸ T. ERDÉLYI ILONA, Az Észak-európai balladaköltészet és Erdélyi János, i.m. 2008, 158-182.
- ⁹ Egy Új Péter nevű népköltő írta meg az 1825-ös mezőcsáti gyilkosságról szóló helyi históriát, ami gyorsan folklorizálódott és Erdélyi János is feldolgozta *Rege Szűcs Marisról* c. versében (1856). Bővebben l. TARJÁNYI ESZTER: Kritikát író költő, avagy verset író kritikus. A balladateoretikus és balladaszerző Erdélyi János, valamint a meggyilkolt fonólánny története. ItK 118 (2014), 526-539.
- ¹⁰ A *Pályák és pálmák* 1867-ben jelent meg a *Pesti Napló*ban.
- ¹¹ A korból még egy hasonló volt: Arany János leveleinek, írásainak, tárgyainak gyűjteménye, amelyet fia, Arany László, majd annak özvegye őrzött, aki később Voinovich Géza felesége lett. A Gellért-hegyen lakó Voinovich vigyázott tovább a példás teljességben fennmaradt dokumentumokra 1944-ig, amikor egy bombatalálat az épülettel együtt el nem pusztította az Arany-hagyatékot is.
- ¹² Jelenleg magántulajdonban van, de a kutatás számára hozzáférhető. Rövidítése a továbbiakban: ET.
- ¹³ T. ERDÉLYI ILONA: Az Erdélyi-életrajz és pályakép körvonalai. ItK 118(2014), 451-460.
- ¹⁴ Elhangzott a Magyar Néprajzi Társaság Folklor Szakosztályi ülésén 2015. nov. 18-án. Recenzióként lásd ItK 120 (2016) sajtó alatt.
- ¹⁵ Gyűjteményének néhány darabját ma is a család használja, őrzi.
- ¹⁶ T. Erdélyi Ilona készülő családtörténeti kézírata nyomán
- ¹⁷ ERDÉLYI PÁL, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázada. *Erdélyi Múzeum*. Új folyam, V. (1910) 27, 6.
- ¹⁸ L. kötetünkben
- ¹⁹ Seprődi János (Kibéd, 1874-Kolozsvár 1923) Munkásságának egészét bemutató-értékelő kötet: *Válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése* Almási István és Benkő András gondozásában, kettőjük és Lakatos István tanulmányával jelent meg. Bukarest, 1974.
- ²⁰ ERDÉLYI PÁL, *Jókai útja (Révkomártól Pestig, a bölcsőtől a babérig)*. Bp, 1939; Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1997²
- ²¹ Csak a fontosabbakat sorolom: Népművészeti Európa Díj (1983, Hamburg); a Magyar Köztársaság babékoszorúval ékesített zászlórendje (1991); Magyar Köztársaság Emlékérem (1992); Stephanus-díj (1993); Pitre-Marino-díj (1996, Palermo); Magyar Örökség Díj (1998); Kossuth-díj és a Magyar Művészeti Akadémia aranyérme (2001); Prima-díj (2005); Hazám Díj (2009); Pro Cultura Christiana és a Magyar Kultúra Lovagja (2011); a Magyar Művészeti Akadémia Nagydíja (2014) és a Nemzet Művésze (2014).
- ²² ERDÉLYI ZSUZSANNA, *Kockás füzet. Úttalan utakon Lajtha Lászlóval*, Solymosi Tari Emőke (szerk.) Bp., 2010;
- ²³ ERDÉLYI ZSUZSANNA, i.m. 2010, 182.

- ²⁴ Bővebben I. KÜLLÖS IMOLA, Erdélyi Zsuzsanna, a vallásos folklór kutatója. *Magyar Művészet* III. (2015) 4, 125-132.
- ²⁵ ERDÉLYI ZSUSZANNA – VÁRHELYI ILONA, „...századokon át paptalanúl...” Az archaikus népi imádságműfaj fogadtatástörténete. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék könyvkiadója, Bp, 2011.
- ²⁶ Ez a jelentős gyűjteményt (imakönyvek, kéziratok, különböző vallásos tárgyak, képek) több évtizedes raktári lét után az MMA reprezentatív kiállításon mutatta be a nagyközönségnek 2015 telén.
- ²⁷ ERDÉLYI ZSUSZANNA, *Múltunk íratlan lírája. Az archaikus népi imádságműfaj háttervilága*, Kalligram, Pozsony 2015.
- ²⁸ ERDÉLYI ZSUSZANNA, i.m. 2015, 29-108. Első közlése: *Ethnographia* LXXII. 1961, 173-1999; 405-429; 583-598.
- ²⁹ ERDÉLYI ZSUSZANNA, „Hegyet hágék, lőtőt lépék”, Kaposvár, 1974; bőv. kiad. Bp, 1976, 1978²; bőv. kiad. Kalligram, Pozsony 1999, 2013².
- ³⁰ T. ERDÉLYI ILONA, i.m. 2015, 11.
- ³¹ ERDÉLYI JÁNOS, Nyelvészeti és népköltészeti, népzenei írások. *A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai (Fontes)* 13. Bp, 1991.

T. ERDÉLYI ILONA

irodalomtörténész, az MTA doktora

ERDÉLYI JÁNOS – ÉLETMŰ ÉS SZEMÉLYISÉG

(1814–1868)

Lehet-e egy életet két évszám közé helyezni, a bölcsők és sírkeresztek puritán adatai közé szorítani? Kell-e számok és ismeretek özönével, leírásokkal és tudományos okoskodásokkal érzékelhetővé és érthetővé faragni, indokolttá és elfogadhatóvá tenni egy nem mindennapi ember mindennapjait és ezek lecsapódó vetületét: az életművet? Az adatok, betűk, szavak és mondatok tengerében nem süllyed-e el a lényeg, a maga történetiségében bemutatott személyiség? Még gyarapítható a kérdéssor az életrajzi egyéniség ábrázolási lehetőségéről: egy pályakép, egy biográfia képes-e valóban ábrázolni egy életet, amely nemcsak művekből és eseményekből, hanem sokfajta hangulatból, érzésből kirajzolódó, az idő megfoghatatlan foszlányaiból, egy-egy egyéni megoldásból felvillanó leírhatatlan egységből áll? Mennyivel inkább érvényes mindez egy rövid megemlékezésre!

Mindezen kérdésekkel és kétségekkel kellett szembenéznem Erdélyi János pályaképének megírásakor. Az életrajzírótól elvárható objektivitást különösen nehezítette családi kötődésem. Az, hogy Erdélyi János – személyesen ugyan nem ismert – nagyapám volt, akit ezért nemcsak a szavak tengeréből kellett felélesztenem, hanem lénye, a hús-vér ember emlékezete beszívargott életünkbe, családtörténetként színezte a történeti emlékezet tényszerű szárazságát. A pályakép párszáz oldalában, figyelve Fernand Braudelnek a szerző tárgyilagosságára intő szavaira, igyekeztem hitelesen és reálisan írni. Az utolsó

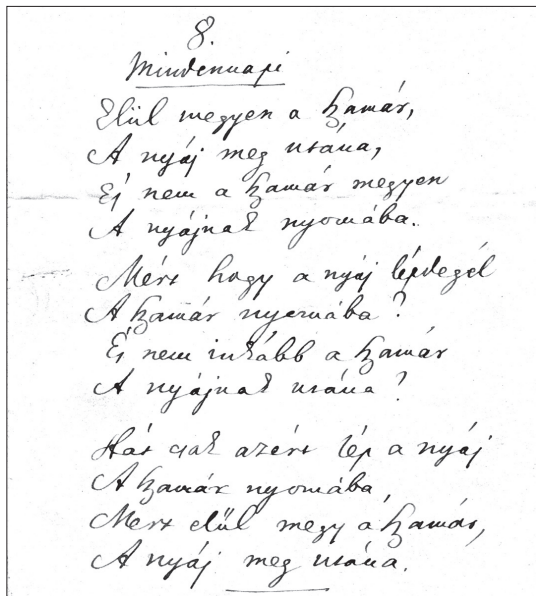
fejezet szomorú, mint minden ember életében. Most, az Erdélyi János-kötet elkészülte után, az alkotóra emlékezve, megkísérlem e rövid néhány oldalon bemutatni az író-, a tudós munkásságát és mellette személyiségének lényeges elemeire kitérni. Miből állt tehát össze ez az „egész ember”, ahogy méltatói fogalmazták, bő három évtizedes alkotói periódusában?¹

Erdélyi János arcképe Barabás Miklóstól 1843-ból

Költőként indult, aki friss hangon, új műfajokkal szólalt meg a harmincas években, így a „jakobinus-forradalmár hangján” is, mint Képes Géza kiemelte.² Versei játékosak, érzelemdúsak, soha nem érzelgősek, történelmi, filozófiai gondolatai újszerűek, szokatlanok voltak. Költészetének alaphangja az értelem és érzelem egysége volt, a líra

megújulásának irányát jelezte. Az író társadalomkritikusként először fogalmazott meg olyan érzéseket, gondolatokat, eszméket, amelyek a kor közgondolkodásában majd egyre hangsúlyosabbakká váltak. Példa erre a XIX. század című verse, amelyben az örök fejlődés gondolata mellett tesz hitet 1840-ben: „Az eszme áll, mióta e világ, / Felé a kor csak fokrul fokra hág. / Ekként az eszme úr, a kor pedig / Erős urától függ s vezettetik.”³ Népdalaival Petőfi előtt teremtett divatot, ő volt az is, aki elsőként méltányolta, értékelte Petőfit, az ifjú zsenit 1844. január elején a *Regélő Pesti Divatlap* hasábjain a meghatározó irodalomkritikus biztos érzékével.⁴ Arany János is nagyra értékelte Erdélyi költészetét, mint a saját irányát előkészítő, figyelemre méltó teljesítményt.

Erdélyi János versének kézirata 1848-49-ből

Erdélyi János azon íróink közé tartozik, akiknek életét sorscsapások kísérték: harmincévesen oda jutott, ahová egy hetvenéves, aki mindenkiét eltemette. Egyetlen lehetősége maradt: menekülni az őt ért tragédiák színhelyéről, akár örökre is. Hosszú nyugat-európai utazásáról mégis hazatért, visszahívta anyanyelve. Ez alatt a másfél év alatt horizontja kitágult, „európai polgár” lett, aki szélesebb perspektívában látta hazája helyét a világban. Olyan reformerutazóvá vált, aki mindig arra is felfigyelt, amit országa hasznosíthat. Mindenekelőtt a hazai önismeret hiányára döbbsen rá, amely akadálya lehet a szükséges és halaszthatatlan változásoknak. Élvezte az idegen országokat és örömmel ismerte meg az ott lakók szokásait, hagyományait, az utazásban az egyik fő gyönyört a sokféle nép megismerésében látta. Német, francia, angol nyelvismerete segítette, hogy sok emberrel beszédbe elegyedjék, hogy még többet halljon, tapasztaljon. Hazája helyzete feletti töprengéseinek eredménye 1845. március elején Párizsban *Magunkról* címmel tervezett kötete, amelyben például annak okát akarta kutatni, hogy miért kullogunk hátul minden téren. A „szellem krónikásaként” járta a világot, figyelte, kereste, hogy mit tudnánk mi olyat adni a nagyvilágnak, amellyel elmaradt viszonyaink ellenére is felhívhatnánk magunkra a figyelmet. Amit külföldön látott, tanult, azt kritikáiban, publicisztikai írásaiban adta tovább. A tervezett kötet végül nem készülhetett el, mert hazaérkezése után a rá váró feladatok nem engedték, hogy elkészítse a témában máig megíratlan művet. 1845-től erős társadalomkritikus lett, aki ostromozta hazai hibáinkat, a hiúságot, a felületességet, a rang- és címkórságot, az önelégültséget, a munka megbecsülésének és az önművelésnek hiányát, a kereskedelem és az ipar művelésének megvetését. Ezen írásait 1848-ig álnéven vagy név nélkül publikálta.⁵

Amikor 1845 júliusában hazaért, elindította az 1844. január elején az országos lapokban kibocsátott, a népdalok gyűjtését szorgalmazó felhívásaira beérkezett sok ezer dal szerkesztését, kiadását. 1841. február elején Szemere Miklósnak írt levelében fogalmazta meg „erős szándékát” a „népi elem”-mel kapcsolatban, azaz „a magyar népdalok” gyűjtését, „mellyek szerző, és idő s hely nélkül, vadvizként buzognak

föl a nép költészeti szelleméből”, valamint „egy testben” való kiadásukat, mégpedig dallamokkal együtt.⁶ 1846 és 1848 között, e rövid három év alatt három kötetet adott ki *Népdalok és mondák* címmel a „Kisfaludy-Társaság cégérével”, elméleti tanulmányaival pedig a magyar irodalmi népiesség úttörője, legjelentősebb teoretikusa lett. Ő ismerte fel és hirdette Arany Jánossal együtt, hogy a hazai műköltészet a népköltészet nyelvi és gondolati értékein keresztül újítható meg. Zenei tehetsége révén „mellékesen” a nemzeti zene megteremtésén is fáradozott. Kodály Zoltán is a nagy elődöt tisztelte benne.

Kritikusként hasznosította népköltészeti, filozófiai, esztétikai stúdiumait, bírálataiban következetesen érvényesítette esztétikai elveit. Addig szokatlanul világirodalmi mércével mért, Vörösmartyról elsőként mondta ki, hogy életművében a költő a legjelentősebb, míg korábban a drámaíró nagyságát méltatták. Hegelt tekintette mesterének, és az irodalom új jelenségeit követve folyamatosan formálta tanait. Míg a szabadságharc előtt a népi irodalom értékeit népszerűsítette, az ötvenes évek elején az észak-európai népek balladáinak fordításával, majd elméleti tanulmányával erélyesen lépett fel a népköltészet kincseit elherdáló „kelmei” költészet, a „tájköltészet” művelői, például Szelestey László vagy Lisznyai Kálmán ellen.⁷

A szabadságharc idején gróf Ráday Gedeon főigazgató mellett a Nemzeti Színház aligazgatójává választották. Irányította a színház működését, műsorpolitikáját, amennyire azt a háborús körülmények engedték. Pest osztrák megszállása idején is a helyén maradt, tudta, ha elhagyja őrhelyét, széthordják mindazt, amit 1837 óta a nemzet a színházáért létrehozott.

1849 júliusától bujdosnia kellett. Jóllehet 1850 késő őszén igazolták, amikor is visszatérhetett Pestre, de az új, a „kóficz” irodalmi életben, amelynek ifjú írói csak az üzleti hasznot keresték, nem találta helyét. Ezért 1851 novemberében elfogadta a sárospataki főiskola meghívását a filozófiai tanszékre. Az 1852-től kezdődően országos tekintélye segítette az osztrák iskola-felügyelőkkel a főiskola védelmében folytatott szakadatlan harcbat, amely sok energiát követelt tőle.

Sárospatak a Bodrog partjáról a 19. század közepén

Sárospatakon ismét komolyabban foglalkozott Heggellel, akinek tanításait nemcsak a katedrán, de filozófiai írásaiban is népszerűsítette. *A hazai bölcsészet jelene* című munkája a hazai filozófia egyik meghatározó műve, amelyben szép hasonlattal hívta fel a figyelmet a filozófia szerepére, küldetésére: „Mikép a füstész, midőn arcot másol, a szemet rajzolja ki legelőbb, hogy mintegy folyvást nézhessen a másolandó egyén lelkébe: ugy kerestem én azt a szemet, melyen a magyarság szellemébe láthassak, s nem találtam.”⁸ Elítélte a hazai egyezményesek, Hetényi János és Szontagh Gusztáv haszonelvű bölcselkedését: „[...] nem vegyíteném ezt be oly mélyen a közvetlen haszon érdekeibe, sőt szeretném megtartani azon szerencsés nyugalomban, melyben marad a delejtű minden vihar ellenére s mutatja örökké az éjszakot... Az éjszaki csillagot senki sem akarja lámpásba tenni, hogy utcai kóborlókat vezegessen haza vele. Mert hová lennének akkor a világtenger utazói?”⁹ Az 1850-es évek közepétől a hegeli tanokat széles körben terjesztette, hogy mélyebbé tegye a hazai gondolkodást, valamint, hogy ezzel is segítse a kortársi irodalmi folyamat történeti értelmezését, az esztétikum fogalmának rendszerszerű értelmezését. Néhány évvel később hozzáfogott a hazai bölcsélet „alapozásához”, hasonlóan ahhoz, amit az irodalom terén végzett, amikor három kötetben kiadta a népdalok gyűjteményét. A történetiség szempontjait érvényesítve kezdte meg a hazai filozófia

múltjának felmérését, amely *A bölcsészet Magyarországon* című kötetével indult.¹⁰ Könyvtárakban, levéltárakban búvárkodva mindazt összegyűjtötte és feldolgozta, amit a korai magyar „bölcsészek” írásaikban hátra hagytak. Noha hirtelen halála miatt csak az 1700-as évek végéig jutott, mégis kijelölte ebben a kutatásban követendő alapvető tudományos elveket, a szerkezetet és a keretet.

Az 1850-es évek közepétől írásaiban a magyar irodalom átfogó fejlődését érzékelte. Úgy látta, hogy szerves egészet alkot, egyes, egymást váltogató korszakai pedig egységes folyamattá állnak össze. Különösen tanulságos 1857–58-ban Gyulai Pállal vitázó írása, az *Én, a forma és a próza*, amelyben munkamódszerét összegzi. Ebben mondja ki, hogy mióta széptani dolgokkal foglalkozik: „...egyetlen szót sem írtam le, melyet végig nem gondoltam volna mind nyelvészeti, mind bölcsészeti tekintetben. Egyetlen tételt sem állítottam fel, melynek igazolására el nem készültem volna eszmék és gondolatok egész tartalék seregével, már jó eleve. Szóval: amit le- vagy megírtam: tudtam, azaz semmi bizonytalant, vagy fölvilágosítatlan elemet nem hagytam munkálataimban. Mindenért megtudtam volna felelni.”¹¹ Írókról készült arcképeiben a lélekábrázolás igénye is megjelent. Korszakokat összefogó nagy tanulmányai mellett Arany- és Madách-kritikájával, két kortársa korszakos jelentőségű munkásságát értelmezte – jóllehet kortársi elfogultsággal –, és kijelölte helyüket a hazai irodalom történetében.

A sárospataki főiskola a 19. század közepén

1851 után Sárospatakon korszerű nyomdát szervezett, amellyel lehetővé tette, hogy néhány tanártársával megindítsák a Népiskolai könyvtárat, amely a vidék református elemi iskoláit korszerű tankönyvekkel látta el. Megakadályozta, hogy a környék elemi iskoláiban osztrák tankönyveket kelljen használniok. 1857-ben indította a kor egyik legszínvonalasabb tudományos folyóiratát, a *Sárospataki Füzeteket*. Kudarcként élte meg, hogy nívós és tematikusan sokrétű lapjával nem sikerült minden tanártársát és a környék lelkészeit munkára serkentenie. Elindította a Tanítóképző Intézetet; javasolta a szegény sorsú diákok étkeztetését, a „tápda” felállítását; agítált a tornacsarnok építése érdekében; részt vállalt a jogakadémia újra indításában. Azt is elérte, hogy felállítsák a Történeti képtárat, amely a főiskola kiemelkedő támogatói által adományozott, illetve kiemelkedő tanáregyéniségeiről készült képeket őrizte. Az is célja volt, hogy a tanszabadság elvét megvalósítva a sárospataki főiskolát egyetemi rangra emeljék.

Nagy szerepe volt a nemzeti ellenállást kifejező Kazinczy Ferenc-centenárium országos ünneplésének elindításában és a széphalmi ünnep megrendezésében. Hasonló jelentőségűvé nőtte ki magát az általa szervezett sárospataki főiskola fennállásának „háromszázados ünnepe” 1860. július 8-án, amelyre 26-28 ezren gyűltek össze a városkában. Erdélyi János által szerkesztett *Emlékkönyv* visszaadja az ország minden részéből érkezett ünneplők bizakodó és lázongó hangulatát.¹²

Az 1860-as évek második felére azonban az író belefáradt mindenbe. Csalódás volt számára, hogy nem sikerült Sárospatakon olyan vidéki szellemi, irodalmi központot létrehoznia, mint tervezte. Hiányzott az a szellemi közeg, amelyet a fővárosban megszokott. Bár pesti barátai, elsősorban is Csengery Antal már az ötvenes években, majd néhány évvel később ismét hívta Pestre, de akkor nem ment, még bízott a vidéki szellemi élet kialakításának lehetőségében.

Az író arcképe 1865-ből

Az 1862-es és 1863-as év két nagy betegsége: tífusza, majd tüdő- és mellhártyagyulladás hónapokra visszavetette, de amint érezte, hogy visszatért ereje, ismét folytatta régi munkás életmódját. Nem volt betegségtudata, ugyanakkor ez időben lelke mélyén érezhette, hogy közeleg a vég. 1867. november 30-án, mint a legtekintélyesebb tanár búcsúztatta a főiskola nagy donátorát, Gyulainé Fodor Erzsébetet. A szokásosnál hosszabb beszédben megindítóan elmélkedett az élet és a halál kérdéséről. „Nem jobb-e az életet és halált együvé foglalni az egyetemes nagy élet járulékaik gyanánt, mint vizen a buborékot, mely támad és elpattan és egyik a másiknak folytatása?... Amit én tudok és tudhatok tehát, a kezdet és vég elutasíthatlan története, valamint a kezdet azonkép a vég az egészhez tartoznak, e kettő között van az élet, az élet, melyről sohasem lehet szívrehatóbban szólni, mint a halál alkalmainál, mert a sötétség magyarázza meg a legérthetőbben a világosságot, a keserű az édességet... Valóban, ha a bölcsesség kezdete istent félni: a bölcsesség lehető tökélye, a haláltól nem félni... De barátságos a halál, és megnyugtató az a kilátás, hogy reánk is elkövetkezik az egyesülés, a találkozás öröme.”¹³

Nem törődött pesti barátja és orvosa, Kovács Sebestyén Endre figyelmeztetésével, mint ahogy barátai aggodalmaival sem, akik többször is érdeklődtek „melle gyengülése”, azaz szíve állapota felől. Soha nem panaszkodott, derűsen végezte munkáját, Ilonának sem beszélt fáradtságáról, farsangonként két nagy betegsége után is többször elkíserte szép, fiatal feleségét a sátoraljaújhelyi bálókba. A főiskola érdekeit képviselő hosszú és fárasztó utazások, a kényszerű gazdálkodás gondjai, az 1861-ben kezdett házépítés izgalmai, és mellettük a folyamatos szellemi munka nem maradhatott büntetlenül. Szíve gyengülése ellenére vitte előre erős akarata és a vágy, hogy folytassa és befejezze megkezdett esztétikai, filozófiai munkáit, amelyekről tudta, milyen újszerűek, mennyire segítik a hazai művelődés szélesebb körben való terjedését. Készült *A bölcsészet Magyarországon*, a *Verulami Baco*, az *Egyetemes irodalomtörténet* című félbe maradt tanulmányainak folytatására, mert tudta, hogy ezek tették volna teljessé mindazt, amelyet az 1840-es években a népköltészet gyűjtésével, kiadásával elkezdett.

Erdélyi Jánosné Vachott Kornélia, meghalt 1842-ben
Barabás Miklós arcképe

Erdélyi János**CIFRA NYOMORÚSÁG**

Özvegy ember házának
 Isten a gazdája,
 Unalom a vendége,
 Hideg a konyhája.
 Nincs, ki otthon várna rá,
 Nincs, ki földerítse,
 Aki ágát, kebelét
 Általmelegítse.
 Délig pongyoláskodik
 Hálóköntösében,

Hosszu pipa szájában,
 Keze a zsebében.
 Mint a hóhér, egyedül
 Ül le asztalához,
 És vizet tölt, hogy legyen
 Több, kevés borához.
 Sem víz, sem bor élete,
 Pelyhes a ruhája,
 Gazdasága, szíve, mind
 A Csáki szalmája.

(Kömlöd, 1843)

**A második feleség, Csorba Ilona arcképe
 1850-ből Simonyi Antaltól**

SZÓ KÖLTÉSZET

Oh szerelem! lengő hajak,
 Hajnalmosoly, rózsás ajak;
 Magas szemöld, sötét szemek,
 Honnan nyilak lövellenek:
 Selyemkarok, picin kacsók,
 Kis lábak, a táncért valók;
 Illatlehellet, vallató
 Beszéd, váltig mulattató.
 És dobogó meleg kebel,
 Melyet irígy fátyol lep el,
 Hullámalak, szobortetem...
 Hiszen végök sem érhetem,
 Mind csak a szót vesztegetem.

(1839)

Az évek múlásával egyre inkább kíváncszott vissza Pestre, a friss szellemű városba. 1867-ben feleségével úgy határoztak, hogy eladják házukat, olyannyira kedvelt szőlőjüket, a Korgót és költöznek. A tervet a váratlan halál hiúsította meg, amely 1868. január 23-án este kilenc után álmában érte az író-t Sárospatakon. Mindössze 54 éves volt.

Erdélyi János máig tartó jelentőségét a magyar tudományban főként azzal a kiváló érzékével vívta ki, hogy folyamatosan felismerte azt, ami a magyar szellemi életből hiányzott. Így válhatott az irodalmi népiesség máig érvényes teoretikusává, a jelentős folklór-szövegkorpusz tudományos alapozottságú és rendszerező gyűjtőjévé, a hazai esztétikai, filozófiai stúdiumok hiányosságára felhívó, és azokat pótolni kezdő tudóssá, a nyugati egyetemeken látott pedagógiai, szociológiai tapasztalatokat összegző modern iskolaszervezővé, szak- és rendszerszerű, határozott elvekre, teóriákra építő irodalomtudóssá, lapszerkesztővé és kritikussá. Végül, de nem utolsó sorban értékes szépirodalmi művek alkotójává.

A hirtelen bekövetkezett halál hírért országos gyász követte. Nagy megrendüléssel fogadta a teljes hazai sajtó, amelynek érdeklődése soha nem szűnt meg iránta.

Mindmáig leghitelesebben az Akadémia főtitkára, Arany János határozta meg Erdélyi János helyét, amikor halála híréről értesülve beszámolt a veszteségről a tudós testületnek: „Költő, műbíró, bölcsész: e három jelenség összhangzatban fejlett, jutott érettségre nála: mint költő néhány darabjában senki mögött nem – mint műbíró, az egyetemest a nemzetivel kapcsolva, mindenkor a jelen színvonalán áll, s tetemes része van benne, hogy költészetünk a hazai föld érintése által megizmosodjék – mint filozóf éppen hazai bölcsészetünk kised panteonának oszlopait rakja vala, midőn a kérlelhetetlen halál, a még csak ötvennégy éves férfit, e hó 23-án oly váratlanul kivágta sorainkból. Legyen áldott emlékezete!”¹⁴

Munkásságának rövid bemutatása után az író, a tudós személyiségének legjellemzőbb jegyeit villantjuk fel, azt remélve, hogy ily módon közelebb hozhatjuk alakját.

Az első kortársi emlékezés 1842-ben készült Vahot Imre tollából. A *Regélő Pesti Divatlap*ban írta: „Erdélyi lelkületén, magányéletében is majdnem ugyanazon tulajdonok összehangzata tükröződik, melyek költeményeit oly tetszetőssé tevék, őt minden szép, jó, nagy és nemes iránti magas, tiszta lelkesedés, okos és jó életphilosophia, valódi műveltséggel párosított népies egyszerűség, általánosan derült nyugalom, s csak pillanatokra kitörő szenvedélyesség bélyegzi. Öszintesége sokszor nem ismer határt, s nem ritkán keresztül ront a közönséges szokások feszes, s főleg átirányú szabályain, aki arra nézve, ki őt közelebbről nem ismeri, egyelőre különösnek tetszhetik, a mivel ő ismét nem sokat gondol. Az én barátom nagyon közlékeny ember, s beszédén eleven találékony eszűség bőven ömlik el, s legtöbb dolog megítélésében sajátos önálló nézettel bír, kiváló kedélyessége mellett is hajlandó az éles satyrára, vitatkozásaiban sokszor igen heves és makacs, de majd mindig tanúságos. Mint minden magyar költő... szeret politizálni, de azért sokkal szívesebben s melegebben beszél a körébe szorosan tartozó szépművészeti s irodalmi ügyekről,... Irodalmunkban legkevésbé lehet őt párt emberének nevezni... A magyar köznép sorsa és állapota iránt mondhatlan részvéttel viseltetik, a mi költeményeiből s népies elemű írásmódjából is eléggé kitűnik. Ha majd mindig eleven, derült arczára tekintesz, azt hinnéd, hogy buslakodni sem tud, pedig mosolygása alatt sokszor a legmélyebb fájdalom tisztos borúja rejtezik. Ha szívét a balsors csapása megsebzé, mélyebben s inkább magában érzi, semhogy színlelő búsakként másokkal éreztetné azt, ő nem gyáva panaszló. Nem gyáva kétségbeeső, de enyhületet, vigaszt keresve használja a jelent...”¹⁵ Vahot jellemrajzának hitelesnek kellett lennie, mert a lap olvasóin kívül az egész pesti íróársadalom személyesen ismerte az író.

Hasonlóan jellemezte sógorát Vachott Sándorné Csapó Mária, aki szerint „a közönséges társas életben is igen mulatságos” ember. Társalgása kellemes, változatos, szellemdús. Kiemelte kifejező kék szemét, férfias, biztos modorát, amely „a kitarító munkaerőre, a kutató észre s a meg nem vesztegethető becsületességre utal”.

Elmondja, hogy szenvedélyes kedvelője volt a zenének, igen szeretett zongorakíséret mellett énekelni, és szép, hajlékony hangja alkalmas is volt erre.¹⁶

Az ötvenes évek második felében, 1857-ben így értékelték, és látták a kortársak az író: „Műveinek kiváló jelleme: nemes egyszerűség, nyugodt derűség, philosophiai színezet, higgadt életbölcseiség, eleven, de nem túlszapongó phantasia, a formákban tiszta szabatosság, népszerű, erőteljes nyelv, s tősgyökeres ősmagyar zamat. – Erdélyi János alacsony, izmos, erős szőke férfi, folytonos jó kedvvel, vidám, derűlt, szeretetreméltó kedélylyel, – szeretet bölcsekedni, de szeret dalolni is, s egészséges magyar természete igen jól tudja összekötni a férfias komolyságot, s a társalgás socratesi fűszerét mindazon tulajdonokkal, melyek a társalgó barátot, a vendéget kedveltté, óhajtottá teszik.”¹⁷

Ezután már csak a nekrológokat olvashatjuk, amelyek egyöntetű fájdalommal méltatják az élők sorából oly korán eltávozott író. A számtalan megemlékezésből ez alkalommal Vadnay Károly cikkét emeljük ki, aki nagybátyjánál, a borsod megyei Vadnay Rudolfnál gyermekkorától kezdve sokszor találkozott Erdélyi Jánossal. Mély fájdalommal szól a veszteségről, amely hirtelen halálával a magyar irodalmat érte. Az emlékezés a *Vasárnapi Újság*ban jelent meg arcképpel, a nagyformátumú lap teljes oldalát kitöltő írásával. Ismerték „megrongált egészségi állapotát, de nem tudva annak újabb veszélyes fordulatáról, azt hittük csak nyugalomra van szüksége, hogy zavartalan fejezhesse be nagy művét, melyhez az anyagot egész életén át gyűjtötte, s melynek kiadását csak nemrég kezdette meg. Egyetemes irodalomtörténetét értjük, melynek imént megjelent első füzetét oly örömmel üdvözlöttük..., s mely most már, fájdalom, hihetőleg befejezetlenül fog maradni... Nagy munkássága szorgalom és tanulmány, nem pedig túlkönnyűség eredménye volt, sőt néhol meglátszanak a teremtés nehéz küzdelmei is, bár azokat természetes egyszerűség s bensőség mérséklék.” Majd szólt arról, hogy az elhunyt alaposan és lelkiismeretesen dolgozott, soha nem írt le semmit, amiben ne lett volna saját for-

Vadnay tudta, hogy Erdélyiék Pestre költöznének: „a rövid út helyett, melyre készült, el kelle mennie a hosszú útra, melyről vándor nem tért még soha vissza!” „Nem fogjuk látni többé becsületes, eszes, férfias arcát, nem gyönyörködünk többé kedves, élénk zamatos társaságában. Csak munkái maradtak meg, azokból még sokáig meritend gyönyört és tanúságot nemzete. ... minden magyar népdalt tudott, szöveget és dallamot, s képes és kész volt, jó társaságban százával vagy ezrével énekelni és egymásután. Nagy zsoldáros is volt, az erőteljes ódon templomi költészet erősen hatott lelkületére s filozófusi tanulmányai és eszmélkedései épen nem ingatták meg mély vallásos érzületét soha. Az érzés és a gondolat, a hit és a meggyőződés, a műérzék és a tudományosság ritka összhangban olvadt egyéniségében. Olyannyira költői, mint tudományos természet volt, s oly erős hazafi, mint emelkedett lelkületű ember. Egész ember volt ő, minővel csak ritkán találkozunk e felületes földi világban!”¹⁹

Erdélyi János sírja a sárospataki temetőben

Erdélyi János pályatársa, Arany János, akivel kölcsönösen becsülték és elismerték egymást, foglalta össze életműve lényegét, mint azt feljebb közöltük. Több ízben hivatkoztam rá, tudatosan, mert számos párhuzam található életükben.

Hasonlított a világ, amelyből jöttek, gondolkodásuk, ízlésük, egy valamiben azonban a két életút eltért egymástól: Arany „epikus hős” volt, míg Erdélyi „drámai hős”. Arany került az ütközéseket, Erdélyi mindvégig teljes mellel szállt harcba az igazáért, nem rettent vissza soha semmitől. Minden ellenfelét legyőzte, eggyel szemben azonban alul maradt, a rohanó idővel. Az idő, 1862-től pedig szívbetege is lassan szívta erejét, míg végül ötvennégy éves korában örökre elment. Nem félt a haláltól, kegyes volt hozzá, álmában vitte el.

JEGYZETEK

- ¹ Az emlékezés megírása után jelent meg a Magyarok emlékezete sorozatban, T. ERDÉLYI Ilona, *Erdélyi János (1814–1868)*, Kalligram, Pozsony, 2015, 564.
- ² KÉPES Géza, *Az idő körvonalai*, Tanulmányok az ősi és modern költészetről, Magvető, Budapest, 1976, 301–302.
- ³ ERDÉLYI János *Összes költeményei*, 2007, PPKE Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 170–172.
- ⁴ ERDÉLYI János, *Irodalmi, színházi, közéleti írások és beszédek*, Mundus, Budapest, 2003, 344.
- ⁵ Lásd: a 4. sz. jegyzetet
- ⁶ ERDÉLYI János *Levelezése I.*, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta T. ERDÉLYI Ilona, Akadémiai, Budapest, 1960, A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai – Fontes ad Historiam Literariam Hungariae spectantes 2., (továbbiakban Fontes), 2, 150.
- ⁷ *Népköltészet körül* c. tanulmánya, később *Népköltészet és kelmeiség* címmel: ERDÉLYI János, *Nyelvészeti és népköltészeti, népzenei írások*, Akadémiai, Budapest, 1991, 191–199. (Fontes, 13.)
- ⁸ ERDÉLYI János, *Filozófiai és esztétikai írások*, Akadémiai, Budapest, 1981, 25–102. (Fontes, 10), az idézet: 99.
- ⁹ Uo, 33.
- ¹⁰ *A hazai bölcsészet múltja*, Fontes, 10, 142–302.
- ¹¹ Fontes, 10, 674.

- ¹² *A sárospataki ref. főiskola háromszázados ünnepe július 8-án 1860*, Emlékkönyvbe foglalta ERDÉLYI János, Sárospatak, Nyomtatta Jáger Károly, A ref. főiskola betűivel, 144. (1860).
- ¹³ *Fontes*, 19, 548–549.
- ¹⁴ ERDÉLYI János *Válogatott művei*, válogatás, szöveggondozás és a jegyzetek T ERDÉLYI Ilona, Szépirodalmi, Budapest, 1986, Magyar Remekírók, 975.
- ¹⁵ *Regélő Pesti Divatlap*, 1842. október 27-i szám.
- ¹⁶ VACHOTTNÉ CSAPÓ Mária, *Rajzok a múltból*, Emlékiratok, Aigner Lajos, Budapest, 1889, I-II. A II. kötet 36–47. lapján külön fejezetet szentelt az írónak, számos más helyen is megemlékezett róla, így az I. kötet 130–142. lapján, amikor Erdélyi első feleségéről, a fiatalon elhunyt Vachott Kornéliáról írt.
- ¹⁷ *Magyar Írók Arczképei Életrajzai III. Füzet*, Pest, Kiadja Heckenast Gusztáv, MDCCCLVII. (1857) 73–76.
- ¹⁸ *Vasárnapi Újság*, 1868. 5. szám
- ¹⁹ *Uo.*

DR. KESERÜ KATALIN

művészettörténész, művészeti író

ERDÉLYI JÁNOS NYOMÁBAN

Az idén 200 éve született Erdélyi János ifjúkorát, egy tehetséges fiatalember csapongónak tűnő érdeklődését (énekel, hősregét ír, filozófiát tanul, jurista, nevelő, esztétikát fordít, költő, drámaíró, ügyvéd) követni legalább akkora öröm, mint tanulmányozni azt a következetes és a kortársaival folytatott nyilvános vitákon is érlelődő, egymás eredményeire építő munkát, melynek során kialakultak-tisztázódtak nálunk is a bölcsészettudományok alapfogalmai, azok a nyelvi készségek, melyek segítségével – még ugyanaz az ember – nemcsak „magyaríthatta” az európai gondolkodás hosszú időre meghatározó rendszereit, de közzé tehetette magyar nyelven azokat a saját, nyelvi, esztétikai és filozófiai rendszereket is, melyek alapját a magyar nyelv és a népköltészet sajátosságainak felfedezése teremtette meg. Hiszen azután, hogy Erdélyi 25 évesen a Magyar Tudós Társaság tagja lett mint költő, hogy székfoglalóját a *Népköltészet*ről megtartotta 1842-ben, hogy közzétette népdalgyűjtésre szólító felhívását, majd fórumot kapott – 28 évesen, a *Regélő Pesti Divatlap* kiadásával megbízva illetve a Kisfaludy Társaság tagjaként - a nyelv, a költészet, a kritika és az esztétika műveléséhez, egy másfél éves nyugat-európai tanulmányutat is beleértve, 1846-ban kiadta a *Népdalok és mondák* I. kötetét (a II.-at és III.-at 1847-ben ill. ’48-ban), majd a *Magyar közmondások könyvét* 1851-ben, sárospataki filozófia professzorként a magyar filozófiai gondolkodás egyik meghatározó személyisége lett.

**Erdélyi János arcképe
Magántulajdon**

Miközben a nép ún. felemelése politikai program és koreszme volt (a reformkoré), ezek az eszmék – a „szabadság”, az „egyenlőség” és a „nemzetiség” –, ahogy báró Eötvös József *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* (I-II. Bécs, 1851, majd Pest, 1854) című, a forradalom és vesztes szabadságharc utáni töprengéseiben olvasható, egymással csupa ellentmondásban álltak. A politika és a művelődés(politika) felől tekintett művészetekben is, pedig az előbbiek a 19. századi magyar irodalom egyik kontextusát képezték, s ezért ezt a nézőpontot mi sem hagyhatjuk el. A népköltészetről ill. a műköltészetre és a (köz)nyelvre gyakorolt hatásáról ugyanis folyamatos vita zajlott a 19. sz. első felében, miközben folyt a küzdelem a magyar nyelv hivatalossá tételéért, és később is. A modern és racionális nemzetfogalom realizálását lehetővé tévő nyelvújítás, európai gondolat és kommunikáció, filozófia ugyanis nem szívesen foglalkozott a „mezei virágokkal”¹ – a népies műköltészet nyelvhasználatával és műformáival –, enyhe lenézést sejtetve nemcsak népköltészeti erede-

tük miatt, de a fennálló műfaji hierarchia szerint is, melyben a „magas” irodalmat az epika jelentette. A népköltészet (népdal, népmese, népmonda) maga is tehát alacsonyabb rendűvé vált volna, s épp a (társadalmi) demokratizálódás során, mely a „nemzet(iség)et” egyenlővé kívánta tenni az európai nemzetekkel? Szükségszerű volt ennek az ellentmondásnak a megjelenése az esztétikum és a nemzeti művelődés szemszögéből nélkülözhetetlen európai tájékozódás idején?

Kölcsey – az *Élet és Literaturában* közölt (1826) dolgozatában (Nemzeti hagyományok) – illetve Bajza alapozta meg a „népiesség esztétikáját”, melyet Erdélyi nevéhez kötünk: előbbi azzal, hogy a „való nemzeti poézist” belső keletkezésű esztétikumnak nevezte, utóbbi pedig a népköltészet öntörvényű esztétikumára hívta fel a figyelmet (1828). Túl a klasszicisták és romantikusok vitáján s párhuzamosan az egyezményes² filozófia kibontakozásával (Szontagh Gusztáv) Erdélyi esztétikai rendszere is az önkényuralom idején állt össze. De úgy mondhatnánk – a népköltészet bővületében, ettől tanulva építette azt ki – függetlenül az akkori centralisták (szükséges) politikai és művelődéspolitikai ambícióitól. Párhuzama volt Arany János jól ismert és nagy hatású tanulmánya is: *A magyar nemzeti vers-idomról* (1856), mely szerint a népköltészet sajátosságai: a ritmus, a kompozíció az orális korból származnak, s az utóbbi (a kompozíció) a megértés és emlékezés szabályai szerint alakul, tehát nem kronologikus, nem prózai. Arany szerint azonban a népi „magassá” fejlesztve lesz nemzeti, s ebben példaként a francia Béranger állt előtte. Erdélyi önmagában értékelte nemzeti kincsként, irodalomként a népköltészetet, s követendő példának is állította kora költői elé.

Korábbi okfejtése szerint a népköltészet ugyanis tisztán az (általános) emberi felé irányul (három eszméje/témája: a hit, a szerelem, a hősiesség közös az emberiséggel), tehát nem az idők szerint változó nemzeti témákhoz vagy hazaszeretethez kötődik. A népköltészetek mindegyike „összessége volt minden szellemi nyilatkozásnak, honnan vevé a nép törvényét, vallását, történeteit s erkölcstudományát.”³ Sajátosságai a nyelvekből erednek (nyomaik a gallicizmusok, graeciz-

musok stb),⁴ s az éghajlattól, életmódtól függenek. A magyar népköltészet eredete is a nemzet előkorában keresendő: amikor a státúselet azonos volt a családelettel, és a természet és a műveltség elválaszthatatlan volt – tehát már nem a természeti népek életmódja szerint, s még nem a nemzet keretében zajlott az élet.

A magyar népköltészet sajátágaiként a merész szókötést, a szólásmódokat, az életvonásokat nevezte meg, melyek ellentmondanak a szintaxis és grammatika szabályainak, s amelyeket a „képzeldés legtagabb kalandvilágainak” köszönhetünk.⁵ Később, *A magyar népdalok* c. tanulmányában (1847) a nép középkorban közös kultúrájáról (a belőle kiemelkedő nemesség mint osztály természetes voltáról) írt, amit a néprajz tudománya megerősít,⁶ s bővebb kifejtését adta a nyelvi sajátságoknak. Ezek közül az első a festőiség, melyből sajátos logika fakad, és ez a „logika” határozza meg a gondolkodást, a történeteket, melyek – ezek szerint – szinkretikusak. Második a plaszticitás (talán érzékiségnek mondhatjuk), amelyett a természeti kép, a virágnyelv biztosít (rózsa, viola, nefejejcs szavak gyakorisága és metaforikus jelentése), kiegészülve a Keletről (például: gyöngy, galamb), a kereszténységből („angyalom”), a régi vallásból örökölt elemekkel (a forrás, a fák tisztelete – példaként a sírjelet említi).⁷ Majd a *Közmondásokról* (1851) című, újabb gyűjteményéhez kapcsolt dolgozatában a jelszerűség és gondolatiság (az anyagi, testi és a szellemi, eszmei világ) folytonos eggyé olvadásáról ír. (Ezt a jelenséget szimbolizmusnak nevezi – ma metaforikusnak mondanánk.) Mindezeknek köszönhetően folytonos mozgásban vannak, élnek a mondatok.⁸

Amit a népköltészetben felfedezett, később alapja lett a művészetekről szóló, általános esztétikájának: „a művészet összekötő kapocs a külső érzékiség és a tiszta gondolat, a természet végessége és a gondolat végtelensége között.”⁹ Nyelvvizsgálata pedig lehetővé tette, hogy sajátos gondolkodási módokat tételezzen (például: népit). Magyar nyelvi sajátosságokat elemezve azok filozófiai-bölcsészeti jellegéről is beszélt. Példaként a „mivolta” szót említette, mely valaminek a lényege, s egyúttal ezt a lényegét az idők (a felszín, a sokszerűség és a

mélység, az elvontság) egységével fejezi ki. Valaminek a mivolta tehát „az, amiben a külsőségek megszűntek önállókul mutatkozni; azaz visszatértek az alapba: a lét voltta tökélyesült, a volt: meglevő múlt.”¹⁰ Ám figyelmeztetett is: „a nemzetiség különös eszme, azaz választó, elfalazó, különítő, tehát éppen azért tagadólagos. Azonban nem lehet mindig csak különösnek maradni az egyetemes irányában: mert összeütközés esetére amannak nincs megállása imez utóbbi ellen.”

Erdélyi gondolatai – valamint rendkívüli műveltsége és elkötelezettsége, nem beszélve népköltészeti gyűjteményeiről¹¹ – alapjai lehetnek a vizuális kultúrában fél évszázaddal később, a századvégen felmerült, hasonló kérdéseknek. A népművészet „felfedezése” idején azonban – tekintettel az addigra Magyarországon is kiépült vagy éppen épülő európai intézményrendszerre – már nem feltétlenül a nemzet- és a művelődéspolitika adták a paraszti tárgykultúra kontextusát, mint inkább az intézményesült művészet és a születő szaktudományok (etnográfia, antropológia) ill. az esztétika/filozófia. A népművészet mint „formanyelv”¹² felkarolásában később mégis szerepet kért magának – a már (majdnem) önálló gazdaság- és oktatáspolitikai mellett – a nemzet- és művelődés- vagy kultúrpolitika is, egy alapjaiban megváltozott történelmi helyzetben, melyben – az Osztrák-Magyar Monarchiában – a magyar „nemzetiség” (és nyelv) hatalmi helyzetbe került a nemzetiségek és nyelvük felett.

A művészi előnevét egy kalotaszegi faluról választó Körösfői-Kriesch Aladár a 20. század elején a népművészet elemeit, módszereit, világ- és életszemléletét kutatta, bevezette azokat a saját és a gödöllői művésztelep vizuális művészeti gyakorlatába és életébe, s – rájuk építve – esztétikai és (egyetemes érvényű) művészetpolitikai elveket fogalmazott meg, nemzetközi tapasztalatai és – tegyük fel, hogy – a népiesség Erdélyi-féle esztétikája alapján is. Körösfőit azért emelem ki művész kortársai (például Lechner Ödön, Lesznai Anna) közül, mivel szoros kapcsolatban állt Erdélyi János családjával.

Erdélyi János Pál fia 1864-ben született, második feleségétől, Csorba Ilonától (akivel 1853-ban házasodott).¹³

**Körösfői-Kriesch Aladár: *Erdélyi Jánosné Csorba Ilona*, 1897.
Magántulajdon. (Szöllősi Mátyás felvétele.)**

Négy életben maradt gyermeke közül a második fiú. Számunkra nemcsak azért fontos személyiség, mert összegyűjtötte és rendezte (18 kötetben kiadandó) apja bibliográfiáját¹⁴ és műveit vagy mert folytatta apja gyűjtő tevékenységét, csak nem a folklór, hanem a históriás énekek és a népművészet területéről, az utóbbit illetően elsősorban Kalotaszegről,¹⁵ de azért is, mert ebbéli tevékenységei összefügghetnek Körösfői munkásságával, akinek néhány családi portrét is köszönhetünk.

Nem derült ki az iratokból,¹⁶ hogy honnan eredt baráti kapcsolatok. Erdélyi Pál bölcsészhallgató volt (1882–86) akkoriban, amikor Kriesch Aladár a Mintarajziskolában tanult s szerzett rajztanári képesítést (1883), és első ismert levelét 1885. jún. 7-én írta hozzá. Ekkor azonban már jó barátok, hiszen közös boglári nyaralást terveztek, s Kriesch egy portrét is készített róla.¹⁷

**Körösfői-Kriesch Aladár: Erdélyi Pál portréja
Magántulajdon. (Szöllösi Mátyás felvétele.)**

A levelekből az ifjú festő életének számos, eddig ismeretlen oldalát fedezhetjük fel, így baráti körét is, melybe beletartozhattak a Tudomány- és Műegyetemi Olvasókör tagjai, akik olykor szépirodalmi matinékat tartottak,¹⁸ sőt, közülük Erdélyinek „premierje” is volt a Népszínházban 1886-ban.¹⁹ Megismerjük Kriesch tanulmányi-festői ambícióit,²⁰ tartózkodási helyeit,²¹ családját,²² munkáit,²³ irodalmi és zenei kiruccanásait és kedvteléseit (Petőfi-kötetét mindig magával vitte),²⁴ betegségét,²⁵ mígnem elkészült a millenniumi kiállításra szánt nagy képével.²⁶ Ezzel egyidejűleg említ egy újabb, családi portrét is, Pál édesanyjának arcképét, melyet már régen felrajzolt, s Pál egyetértésétől tette függővé a meg festését.

Erdélyi János²⁷ második felesége, Csorba Ilona ifjúkori arcát Simonyi Antaltól ismerjük 1850-ből, aki róla és leánytestvéréről valamint a szüleikről készített egy-egy portrét. 1895-ben halt meg, s Pál

ezután rendelte a festményt a barátjától egy fotó alapján.²⁸ E képen fekete ruhában, kevés ékszerrel látható az özvegy, a 19. századi portréfestő hagyomány szerint, Körösfői személyiségre érzékeny stílusában, mely megfelelt Erdélyi János esztétikájának is: „minden tárgynak a lényegét keressük, láttatni akarjuk”, ami az arcképeken a belső tulajdonságok megjelenítésére vonatkozott.²⁹ Feltételezhető, hogy Kriesch – fénykép alapján – Erdélyi Jánosról is készített rajzot.³⁰ Erdélyi Pálról viszont elkészült az a rajz, melyet 1885-ös levelében így említett Kriesch Aladár:³¹ „Addig is ápdold bajuszodat, hogy a majd együttlétünk alatt általam te rólad elkészített arckép minél hatásosabb lehessen!”³² Igaz, a találkozásból akkor nem lett semmi. Gödöllőn azonban, ahol Kriesch rendszeresen tartózkodott az egészsége érdekében,³³ Pál meglátogatta, s – az Erdélyi-család hagyománya szerint – ennek emlékét őrzi egy akvarell is.³⁴

**Körösfői-Kriesch Aladár: Gödöllői kocsmá (balra Erdélyi Pál)
Magántulajdon. (Szöllősi Mátyás felvétele.)**

Pál első házasságai szomorú véget értek: második felesége, Bibó Vilma³⁵ is korán, 1905-ben meghalt. Kriesch, együttérző levele³⁶ után, befejezte a portréját, melyet még az életében megkezdett, s fotókat kért hozzá. Érthetővé válik a kérése, hogy ti. „gyakran sokkal alkalmasabb a festésre a legegyszerűbb amateur-felvétel”, mint a retusált fényképek, melyeken „egy őszinte formát is bajos lenne megtalálni.”³⁷ Hiszen Kriesch nem szokványos, de nagyon is élő arcot festett, áttetszően vékony festékkal, zöld háttér elé, a barátjának, melyet végül Szász Károlyon keresztül küldött el Kolozsvárra 1907-ben.³⁸ Csupán a nő mellére tűzött virág halottias a képen.³⁹

**Körösői-Kriesch Aladár: Erdélyi Pálné Bibó Vilma portréja, 1907.
Magántulajdon. (Szöllősi Mátyás felvétele.)**

Kriesch Aladár messzire jutott festészetében attól a fiatalkori, romantikus-allegorikus képtípustól, melynek egy példányával valaha megajándékozhatta a barátját.⁴⁰ Nagy, közületi megbízásokat kapott,⁴¹ amint Erdélyi Pál is a Nemzeti Múzeum könyvtárából (1886-1900) a kolozsvári Egyetemi Könyvtár igazgatója lett (Románia létrejöttéig). Közben együtt tervezték a kolozsvári könyvtár exlibriszt,⁴² és a már Körösői előnevet használó festő a könyvtáros baráttól újabb és

**Körösfői-Kriesch Aladár: *Allegorikus kép*, 1885.
Magántulajdon. (Szöllősi Mátyás felvétele.)**

újabb előképeket kért marosvásárhelyi falképeihez: Bethlen Gáborról, Petelei Istvánról, Tinódi Lantos Sebestyénről.⁴³ Őket szerepeltette a kultúrpalota *Hódolat Hungáriának* című homlokzati mozaikján: Tinódit a trónoló Hungáriához jobbról, Kolozsvár címere mellett vonuló csoportban a lantjával, a fejedelmet a bal oldali, Marosvásárhely címere előtt érkező csoport előjárójaként, a marosvásárhelyi költőt, Peteleit pedig a nézőnek háttal álló, a költőhöz forduló nőalak (Múzsza?) mellett.⁴⁴

**Körösfői-Kriesch Aladár: A magyar kultúra apoteózisá
Marosvásárhely, Kultúrpalota, homlokzati mozaik, 1913.**

Közben kifundáltak egy lehetséges megrendelést a kolozsvári könyvtárba is, két 14 m²-es freskóra,⁴⁵ emellett Erdélyi 24 portrészobrot illetve domborművet is el akart ott helyezni.⁴⁶ Majovszky Pálon keresztül az államtitkárhoz, Klebelsberg Kunóhoz kerültek a lényegében a marosvásárhelyi témákat előlegző freskóvázlatok (*Bethlen Gábor tudósai körében, Az egyetem felavatása Ő felsége I. Ferencz József képviselője által*),⁴⁷ aki elfogadta őket a könyvtár díszterme számára.⁴⁸ Feltehetően mire a hivatalos felterjesztés elkészült, a világháború kitörése miatt nem kerülhetett sor arra, hogy a festő „ismét kolozsvári lakos” lehessen.⁴⁹

Pedig – rokonai, az Abt⁵⁰ és az Újvárossy családok révén is – gyerekkora óta kötődött a városhoz, ahol 1890-ben, majd 1895-ben már kiállításon is szerepelt (legutóbb 1913-ban), s otthon érezte magát az építész Pákei Lajos vendégszerető házában is.⁵¹ Még inkább Kolozsvár környékén, amiről Kós Károly írt: „Eszteendőről eszteendőre nyáron, avagy ősszel, de havas télen is néha, csak megérkezett a szürke, bozontos

fejű ember Körösfőn, avagy Mákón. Ösmerték már az emberek, a régi, ismerős házak készen várták a vendéget: »Megjöött a Kriesch Úr!« Aztán néhány hétig hol itt, hol ott bukkant fel: benn a falukon, kinn a földeken, a köves hegyoldalokon, a ritkuló erdők mélyén. Kaputos embert nem keresett meg, a papok, tanítók, birtokos úrak nem is tudtak róla; de a pendelyes parasztgyerekek ösmerték mind Kriesch Aladárt.”⁵² Megigézte a táj, a falvak élete, szépsége és kultúrája. Úgy lehetett a népművészettel, mint egykor Erdélyi János a népköltéssel. Esztétikát és világnézetet épített rá. Ezért írhatta Pálnak: „De megsíratnám azt a szép varrottas-gyűjteményedet, ha ismét szélnek eresztenéd!”⁵³

Erdélyi Pál ugyanis egy 1915-ös levelében írta:⁵⁴ összeszedett 1500 kalotaszegi varrottast, s e művészet monográfiáját meg akarta írni, de nem maradt rá ideje: „nemcsak az egyes munkanemeket, hanem az egyes motívumokat, azok felhasználását, csoportosítását stb. mutató darabokat is vásároltam, gyűjtöttem. Terv szerint és gondos válogatással jártam el s nyugodtan mondhatom, hogy ilyen szisztematikus és ennyire gazdag anyag magán kézből nincs, közgyűjteményben is alig van.”

Kalotaszegi varrottas Erdélyi Pál gyűjteményéből
Néprajzi Múzeum

Még az évben elkészítette a leltárt 704 db jó állapotú, tiszta darabról, melyeket Radisics Jenőnek, az Iparművészeti Múzeum igazgatójának küldött el,⁵⁵ igaz, aggodalommal a leendő megbecsülése felől, mivel az anyag „konzervatív” (kevésbé hivalkodó, talán régi), de épp ezért „kiváló figyelmet érdemel”.⁵⁶ Érdemes a kimutatását felidézni, mert a hímzéstípus (155 keresztszemes, 60 írásos, 2 torockói /párnahaj/, 3 áttört, 67 fehér hímzés és 7 vegyes) mellett a minta nyilván funkció szerint megkülönböztethető kompozíciójára/struktúrájára is utal: 16 egész törülköző, 9 rúdral való, 30 nászkendő, 2 hamvas, 4 kenyértakaró, 23 egész párna, 128 lepedőszél, 72 derékalj-héj, 50 terítő, 24 lepedő, 20 nászlepedő, 32 ágyfőtülvaló volt a ládákban.⁵⁷ Sajnos, az anyag átvételének nincs nyoma az Iparművészeti Múzeumban.⁵⁸

Pál már korábban figyelemmel kísérte a kalotaszegi népművészetet néprajzusként foglalkozó Jankó János tevékenységét,⁵⁹ s ez éppen a népművészet minisztériumi felkarolójához, K. Lippich Elekhez írt leveleiből derül ki,⁶⁰ akinek – talán eladásra – 34 varrottast is küldött 1903-ban,⁶¹ feltehetően azután, hogy Lippich, Kriesch és mások 1903-ban Kalotaszegre látogattak.⁶² Itt járt Bátty Zsigmond is, a Néprajzi Múzeum későbbi igazgatója 1899-ben Jankóval, majd egyedül 1900-ban, terepmunkán, s Kalotaszegen halt meg váratlanul Jankó János 1902-ben. Halála talán összefüggésbe hozható a következő évre szervezett úttal, mely viszont egy hosszú távú, *A magyar nép művészete* című könyvsorozatban megvalósuló program első állomása volt.⁶³ Jankót Kriesch is nagyra becsülte, hiszen első népművészetről szóló, programadó írásában mindkét néprajzosra hivatkozott.⁶⁴ Kriesch művészként nyilatkozott a régió kultúrájáról, melyben a parasztművészetet és szoros összefüggését az élettel példaként állította a „magas művészet” és az ún. művészeti élet elé. Ezért fogalmazta meg egy országos gyűjtés tervét és a népművészet népszerűsítését is.⁶⁵ Jankó korai halála Erdélyi Pált másfajta gondolatokra indította: „örökségét” a Néprajzi Múzeum önállósításában,⁶⁶ a Néprajzi Társaság és a tudomány fellendítésében jelölte meg Lippichnek, aki akkor már minisztér-

riumi osztálytanácsos volt.⁶⁷ (Kettejük illetve hármójuk ismeretsége fiatakorukból eredeztethető, talán az egyetemközi olvasókörhöz köthető, hiszen Lippich – épp 1902-ben – költőként is fellépett, *Költeményeinek* egyik illusztrátora Kriesch Aladár.⁶⁸) Kolozsvári pályáján azonban Erdélyi fő törekvése a könyvtár felvirágoztatása volt, beleértve az Erdélyi Múzeum Egylet 5 osztályának és 5 gyűjteményének, folyóiratának felkarolását is, mert mindeddig kormánytámogatás nélkül dolgoztak.⁶⁹ A szobájában lévő egyleti képtárat is gyarapítani akarta, később új könyvtárat építtetett új berendezéssel (mintája a Zeneakadémia volt), majd az olvasóterem „művészi kiképzését” tervezte.⁷⁰ (Az új, 3 emeletes és korszerű /vasbeton/ saroképület, az Egyetemi és Múzeumi Könyvtár 1906 és 1909 között épült meg, a Zeneakadémia építészei, Korb Flóris és Giergl Kálmán tervei szerint.)

Korb Flóris – Giergl Kálmán: Egyetemi és Múzeumi Könyvtár, Kolozsvár, 1909.
OSZK, Törzsgyűjtemény

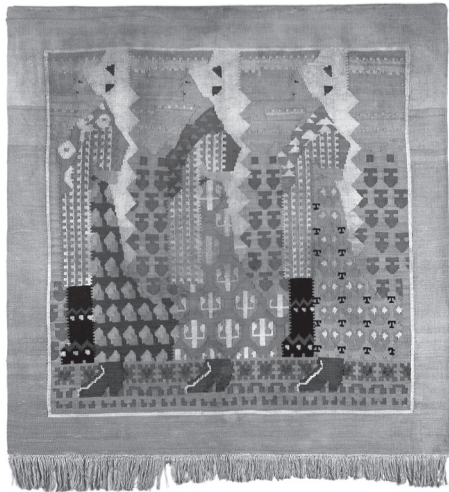
Kriesch Aladár éppúgy művészetnek tekintette a népművészetet, mint valaha Erdélyi János irodalomnak a népköltészetet. Kriesch Aladár ebben – jó 60 év múltán – már támaszkodhatott a bécsi művészettörténeti iskola új, népművészet-fogalmára (1876) a megelőző

háziipar helyett, mely a művészet szó jelentését még nem tartalmazta. Nálunk Huszka József gyűjtött először az 1880-as években e művészeti érték jegyében, s Jankó János tekintette – néprajzoscént – az ősművészet részének a népművészetet. Művészetként való megnevezésének elterjedésére jellemző, hogy 1900-ra már megszülethetett (Éber Lászlótól) az a vélemény, hogy a néprajz mint tudomány lényegében a művészettörténet része. (Mások – Semayer Vilibáld, a néprajzi gyűjtemény új igazgatója – az új tudomány, az antropológia részeként képzelték el.) Bátky Zsigmond, akin keresztül Erdélyi Pál később gyűjteménye egy újabb részét eladta a Néprajzi Múzeumnak, parasztművészetnek nevezte – figyelembe véve születésének körülményeit – 1904-ben.⁷¹ Ugyanakkor épp a parasztság gazdasági felkarolása érdekében létrehívott szövetkezeteket nevezték el háziiparinak, tekintettel az ipar szó időközbeni jelentésmódosulására (házi szorgalomból illetve céhes iparból /sorozat/termelésnek). Azaz, a bécsi iskola feltételezése értelmében a civilizációs folyamatok felgyorsulása előtti időben, az emberiség általános tulajdonságaként felfogott művészi tevékenység a népművészet⁷² (vö. Erdélyi János feltételezését a népköltészet eredetéről!). Az új társadalmi-gazdasági-politikai helyzet azonban új megnevezést kívánt, s ez az éppen születő „iparművészet” is lehetett (volna): az 1873-as bécsi világkiállítás magyar népművészeti anyaga így lett a leendő Iparművészeti Múzeum alapja, s Pulszky Károly is – ugyan nem a címében, de – e fogalmat használva írta meg később a katalógusát.⁷³

Kriesch, Erdélyi, Lippich tehát „a civilizációs folyamatok felgyorsulása előtti” állapotokat találtak Kalotaszegen. A kapitalizmusellenességét és a „magas” művészet piaci, akadémiai, kiállításra termelő, pályázatoktól (azaz versenytől) függő elkorcsosulásait a következő évben – bizonyára a Kalotaszegen tapasztaltak hatására is – kifejtő Kriesch Aladár⁷⁴ „ragyogó tény”-nek nevezte Kalotaszeg művészetét,⁷⁵ mely valóban egyike volt a „hagyományörző” (másként: elmáradottnak mondott) szigeteknek Magyarországon. Többek között épp azon társadalmi állapotok miatt, melyek „élettől duzzadó – mert

annak minden nyilvánulását átható – művészetet eredményeztek”,⁷⁶ s amelyekről a következő évek – programként tőle származó, de Malonyay Dezső által kivitelezett – könyvsorozatába annyi rajtot és akvarellt készített, számtalanszor megfogalmazva szóban is az élet(körülmények)kel összefüggésben, az „élethez való öröm” nyomán születő művészet valóságát.⁷⁷ Erdélyi János maga is az életmódban látta a népköltészet egyik forrását, de arról még nem elmélkedett, amiről Kriesch Aladár igen, aki az életkörülményeket „öntudatosabb alakban” visszaállítani gondolta.⁷⁸ (Erdélyi János korában még csak épp megkezdődött a társadalom szétszakadása paraszti-falusi és városi-ipari életre és kultúrára.) Viszont Erdélyinek a formával kapcsolatos megállapítása visszatér Kriesch tapasztalatában: az élet és a forma összefügg (különben eszmei, azaz modoros lesz a művészet) – vallotta Erdélyi is, Henszlmann Imre gondolataira hivatkozva,⁷⁹ s Kriesch az élet formai megnyilatkozásának tekintette a művészetet. Nem kevésbé fontos, hogy a népművészet nemzethez kötésének kérdését (hogy ti. egy motívum magyar eredetű-e vagy sem) másodlagosnak tartotta, s nyelvi példával élt: „egy nép nyelve is, nem táplálkozik-e az őt körülvevő népek nyelveiből? S azért mégis mindent saját törvényei szerint átformál. S vajjon egy nép művészete nem azonos-e a nép nyelvével, csak hogy éppen más anyagon keresztül beszél s közvetíti fogalmait s érzéseit? S vajjon nem az-e egy nép művészetében a stílus, ami nyelvében az élő, szó és mondatkonstruáló törvény? Vagyis az az eleven erő, amely által minden kívülről jövő megnyilatkozást a maga képére, felfogására alakít át?”⁸⁰ Erdélyi János a nyelvről elmélkedve s azt „közlekedési” azaz kommunikációs eszköznek tartva egykor a fogalmi-értelmi-általános és az érzéki-érzelmi (test, hús, vér)-egyéni jelleg együttesét emelte ki, népenként – a temperamentumból fakadóan – más és más grammatikát, szavakat tételezve, s kiemelve, hogy a „széphangzat, kifejezés, erő a nyelv gráciái”.⁸¹ (Természetes volt, hogy – költő lévén – a költői nyelv szempontjából a hangzást kiemelte, s kitért a hangnyelvre és tagnyelvre is, azaz a költészet énekkel, tánccal való összefüggéseire, hivatkozva a népköl-

tészetre. „Tagnyelvben az a tánc és mimika, mi hangnyelvben a poézis, a szónoklat.”) Csak a vizualitás hiányzott a rendszeréből, de nem sokkal utóbb már a díszítő (ornamentális) művészetet is nyelvként képzelték el (O. Jones: *Grammar of Ornament*, 1856), s Kriesch Aladár festőként és iparművészként elsősorban az ornamentális nyelvet vette át a népművészettől, s komponálta együvé egyetemesen ismert és saját ornamentális motívumokkal.

**Körösfői-Kriesch Aladár: *Kalotaszegi asszonyok*
Szövött faliszőnyeg, Gödöllői Városi Múzeum**

Az „ornamentális formakincs – írta – egyike az emberiség legősibb birtokainak.”⁸² „Tanulni a népet, az életet, beállni a tengerbe... ez a mai költő hivatása, nemes kötelessége” – mondta Erdélyi,⁸³ s Kriesch a népművészetről: „néhány főbenjáró, művészi elvnek jelenleg legharmónikusabb, legtisztább tipusa, képviselője, hirdetője”.⁸⁴

Mik lehettek a művészet és népművészet közös vonásai a 20. század elején, melyeket nyelvi elemként képzelhetünk el? Gyaníthatjuk, hogy közvetlenül nem feleltethetők meg a népköltészet – költészet elemeivel, viszont a segítségükkel visszautalhatunk Erdélyi János néhány fontos megállapítására: a népköltészet létszerűségére, a képzelet jelentőségére és a plasztikusságra, a szimbolizációs hajlamra, melyek Körösfői dolgozataiban szimbólum-értékként jelennek meg (mely a belső világot az örökkévalósággal kapcsolja össze);⁸⁵ illetve melyek az anyagszerűségben, a díszítésben (képzeletben) és a lokalitásban, a közös világban, a(z élet)ritmusban érvényesülnek.⁸⁶ Árnyalják a nyelv kifejező képességét a népművészet „teli, viruló színei”, melyek egyúttal „minden élő, igaz művészet” ismertetőjelei,⁸⁷ a tiszta szerkezet, a vonalak „gazdag” harmóniája, a variációk sokasága, használati tárgyakkal a testhez (funkcióhoz) való alkalmazkodás;⁸⁸ és esetleg még mindezek összefüggése a költői és zenei „hangnyelvvel”, a „tagnyelvvel”, azaz olyan, a természeti népekéhez hasonló, organikus-szinkretikus „kompozíciók”,⁸⁹ melyek Kriesch Aladár korának Gesamtkunstwerk-gondolatával egyezve az új, mesterséges környezetben is megtartják az élet/élettér és a művészetek összefüggését. Amit, kicsiben és a gyakorlatban, Kriesch Aladár a gödöllői művésztelep működésében – szociális szempontból is mintatelepként – megvalósított.⁹⁰ Nagyban pedig falképeivel demonstrálta a művészetek összefüggéseit a Zeneakadémián, a Színművészeti Akadémia dísztermében (ez nem látható), a marosvásárhelyi kultúrpalota előcsarnokában,⁹¹ mely maga otthona lehetett minden művészetnek.

„Ha veszni indul annak (ti a művészetnek) valamelyik előbbi formája (például a népművészet), akármilyen küzdelem és erőfeszítés árán, de (az élet) teremti magának újabb, a jelennek megfelelőbb formát.” (Kiegészítések tőlem.) Ha ezért a géppel szövetkezik a művész – lásd ipari forma –, akkor úgy.⁹² Ám a képzőművészettel nehezebb a helyzet. A „közös” középkor után megjelenő individuális és „magas” művészetek valamint a népművészet viszonya már egy másik beszélgetés tárgya lehetne.

JEGYZETEK

- ¹ Például Kisfaludy dalait és románcait (azaz műköltészeti alkotásokat) minősítettek így. S. VARGA Pál, A népies fogalma TOLDY Ferencnél és ARANY Jánosnál, „*De mi a népiesség...*” szerk. SALLAI Éva, <http://beszelo.c3.hu/05/0607/23perecz.htm> Kölcsey Intézet, Budapest, 2005, 327.
- ² MESTER Béla, *A magyar filozófia tere és nyelve*, SZONTAGH Gusztáv és a magyar filozófia fogalmai http://zeus.phil-inst.hu/receptio/htm/202_belso.htm, PERECZ László, „Nemzeti kultúra”: nyitott vagy zárt? SZONTAGH Gusztáv és PALÁGYI Menyhért a magyar „nemzeti filozófiáról” <http://beszelo.c3.hu/05/0607/23perecz.htm>
- ³ ERDÉLYI János, *Népköltészetről*, Erdélyi János válogatott művei, szerk.: T. ERDÉLYI Ilona, Szépirodalmi, Budapest, 1986, 48. Később az Aesthetikai előtanulmányok II. hasonlóan nyilatkozik: *Új Magyar Múzeum* 1854. IV. évf. 2. k. 179 ill. *A hazai bölcsészet jelene*, Sárospatak, 1857, 44–45.
- ⁴ *Edélyi János válogatott művei* i. m. 53. A népdalgyűjtő Herder gondolkodott a nyelvben rejlő potenciálról, de a 18. század végén az angol népköltészet-kutatás is jelentős. S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai*, Balassi, Budapest, 2005.
- ⁵ *Erdélyi János válogatott művei*, i.m. 53
- ⁶ KÓSA László, *Néphagyományunk évszázadai*, Magvető, Budapest, 1976, (101)
- ⁷ *Erdélyi János válogatott művei*, i. m. 69–120.
- ⁸ Uo., 122–157.
- ⁹ ERDÉLYI János, Aesthetikai előtanulmányok i.m., hasonlóan: Szépészeti alapvonalak. In: *Válogatott esztétikai tanulmányok*, Művelt Nép, Budapest, 1953, 58: „A művészet a legmagasabbat is mindig érzékileg adja elélni, s ezáltal közelebb hozza, mint tüneményt, az érzelem felfogásához.”
- ¹⁰ ERDÉLYI János, *A hazai bölcsészet jelene* i.m. 27–29, 34–36.
- ¹¹ Továbbiak még, *Magyar népmesék*, 1855, Heckenast Gusztáv, Pest
- ¹² LECHNER Ödön kifejezését (1906) a költői nyelvtől való megkülönböztetésül használok
- ¹³ Családi emlékezet szerint a kor ünnepelt zeneszerzője, DOPPLER Ferenc az *Ilka* című csárdást neki ajánlotta
- ¹⁴ OSZK Kézirattár Analekta 10.056/1-2. ERDÉLYI Pál, *Erdélyi János műveinek bibliográfiája*
- ¹⁵ gyűjteményének néhány darabját a család örzi.
- ¹⁶ Az OSZK és az ERDÉLYI család tulajdonában. Életradataik alapján feltételezhető lenne, hogy – mivel ERDÉLYI Pál 4 éves volt, amikor apját elveszítette, iskoláit már nem Sárospatakon végezte – a budai II. kerületi főgimnázium tanulójaként (1878–82) találkozott a nála pár hónappal idősebb KRIESCH Aladárral, aki azonban a pesti Mintagimnáziumba járt, ahol 1880-ban érettségizett.
- ¹⁷ KÖRÖSFŐI-KRIESCH Aladár levelei ERDÉLYI Pálhozhoz (magántulajdon): 1885. jún. 7-én Gödöllőről.
- ¹⁸ ifj. SZÁSZ Károly, az egyik matiné egyik rendezője (erről egy meghívó 1886. jan. 31-re) ERDÉLYI Pállal együtt például meglátogatta KRIESCHT Boglárón.

- ¹⁹ 1887. febr. 1-i levél. Nem sikerült kideríteni, mi volt ez.
- ²⁰ 1885. szept. 3-i levél: várja BENCZÚR érkezését, akinek a mesteriskolájában szeretne dolgozni; Münchenből 1889. nov. 22-én: LIEZEN-MAYER tanítványa az Akadémián, akinek Malschuléjában a 7 diák közt 3 magyar van, rajta kívül „ABT Sanyi”, „SZABÓ Laczi” - egyébként pedig Münchenben épp SZÉKELY Árpád (mesterének, SZÉKELY Bertalannak fia és az ő barátja) is ott. 1890. febr. 25. Velencéből: műterméről, 1895. okt. 13.: Diódon dolgozik.
- ²¹ Ez 1885-ben – a nyarat leszámítva – Gödöllő (talán a Dénes-említett Szontágh-családnál, DÉNES Jenő, *Körösfői-Kriesch Aladár*, Budapest, 1939, 19.), 1886 nyarán Kolozsvár (talán nagybátyjánál, Abt Antalnál), 1887 elején ismét Kolozsvár, a nyáron Szántód, 1888 tavasza Firenze, majd Szántód, 1889 őszén München, 1890 tavaszán Velence, 1892 nyara ismét Gödöllő, 1895 ősze Diód.
- ²² Mukinak nevezett öccse, János együtt vívott ERDÉLYI Pállal (1887. febr. 1.)
- ²³ 1886. Kolozsvár: 3 arcképről (köztük lehet Abt Antal professzor, a nagybátyja kétszer is megfestett portréja – erről MURÁDIN Jenő, *Körösfői-Kriesch Aladár*: „Engem Kolozsvárhoz annyi személyes, drága szál fűz...” = uő: *Függőhidak*. Sepsiszentgyörgy, ARTprinter, 2013. 358–371), egy homokos talyigáról ill. „II. Rákóczy György a törökkel való” fenesi csatában súlyosan megsebesítve, katonái által az ütközetből kimentetik (1680)” című képről, Erdélyi Pál elbeszélései illusztrációinak tervéről; 1887. júl. 20. Szántód: genre-alakok, tájrézszetek, állattanulmányok (ló, ökör, borjú, birka, kutya, liba, réce, tyúk, kakas, csirke); Szántód, 1888, júl. 30.: aratás-tanulmány
- ²⁴ 1887. febr. 1.: versei „megkopasztott, szárnyaszegett reményekről, kaszás halálokról, majd meg messze kéklő tengerekről, derengő hajnalcillagokról s más effélékről.” Petőfi-kötetről München, 1889. nov. 22., ugyanitt pianinón kísért nótázásokról, 1892. aug. 8.: egy Szabó nevű emberről (talán az 1890-ben elhunyt kolozsvári tanárról és rektorról, Szabó Károlyról van szó, akinek portréjára megrendelést kapott) gyűjtött adatai megjelentek a (Magyar Könyv?) Szemlében 1890-ben
- ²⁵ gerincbetegségéről és szembajáról, 1887. febr. 1.
- ²⁶ Levél Budapestről 1896. ápr. 11. A rövidebb nevén *Tordai országgyűlés* című hatalmas festmény a tordai múzeumban.
- ²⁷ Az ő és első felesége, VACHOTT Kornélia portréját BARABÁS Miklós festette. Mgtul.
- ²⁸ A képek és fotók: mgtul. A kései fotó GOSZLETH István felvétele. A festmény: o.v. jff KA 97, 71 x 53 cm.
- ²⁹ A portrét végül párizsi útjáról hazatérve fejezte be KRIESCH Aladár a budapesti műtermében. 1897. febr. 18-i levél. Az idézet: ERDÉLYI János, Egyéni és eszményi (1847). = Uő, *Filozófiai és esztétikai írások*, Akadémiai, Budapest, 1981. 582.
- ³⁰ Egy 1900-as elképzelésük (Buda-örs, 1900. júl. 11.) szerint ERDÉLYI Jánosról szándékoztak sokszorosított szobrot készíttetni a Zsolnay-gyárban, „fémzománczu ezinből”. Kész szoborról a család nem tud.
- ³¹ cer.p. jfl KRIESCH Aladár, 190 x 205 mm. Mgtul.
- ³² Levél 1885. jún. 7-én.

- ³³ Levél 1892. aug. 8.: két fürdőről is szól (Erzsébet, Gizella). KRIESCH egy ízben az erdészeti hivatalnoknál szállt meg, hogy kiránduljon, fürdőzzön.
- ³⁴ *Gödöllői kocsmá* címmel (Talán Hailigeré?) akv. p. 38 x 48 cm. Mgtul.
- ³⁵ Az ifjúkori közös barát, ifj. Szász Károly (a ref. püspök fiának) sógorője.
- ³⁶ Kelt Gödöllőn, 1905. ápr. 5.
- ³⁷ Gödöllő, 1905. ápr. 16. A felhasznált fotót SCHMIDT Ede készítette Budapesten. Mgtul.
- ³⁸ Levelek: Gödöllő, 1906. febr. 29, szept. 21, 1907. febr. 7, ápr. 18.
- ³⁹ temp. v. j.j.f. KA 907. 49,8 x 51,8 cm. Mgtul.
- ⁴⁰ o. karton, Jjf 85. 66,5 x 48,3 cm. Hátoldalán: Ezen mázsolmányt szerényen ajánlja néked a pictor! Mgtul.
- ⁴¹ Bp. 1907. júl. 15. a Zeneakadémiáról, 1911-től a marosvásárhelyi kultúrpalota munkálatairól ír.
- ⁴² Bp. 1907. júl. 15. Megvalósulásáról nem tudunk.
- ⁴³ *A magyar kultúra apoteózisa* címen is emlegetett homlokzati mozaikhoz kelthettek, ami módosíthatja az eddigi azonosításokat, ikonográfiát (Várallyay Réka: *A Kultúrpalota építésettörténete*, szerk. Oniga Erika, *A marosvásárhelyi Kultúrpalota*. Marosvásárhely, 2013. Maros Megyei Múzeum, Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány, 35–37) Bethlen Gábor mögött a második alak így esetleg Petelei István költő, míg a jobb oldali csoport lantos figurája Tinódi. A levelek: Gödöllő, 1911. dec. 28, Odvos, 1911. nov. 27, ERDÉLYI válaszleveleit nem ismerjük.
- ⁴⁴ Az eddigi feltételezés szerint e helyen BOLYAI János matematikus lenne látható. Az arc azonban egyértelműen Peteleié.
- ⁴⁵ Levél 1912. okt. 16.
- ⁴⁶ Gödöllő, 1913. jan. 8., febr. 8., márc. 17.
- ⁴⁷ Az előbbi témát a marosvásárhelyi kultúrpalotában RÓTH Miksa színes ablaka jeleníti meg, míg az utóbbival rokon – és nyilvánvalóan előírt – téma a KÖRÖSFŐI-tervezte bronz dombormű: *Ferenc József koronázása* (a marosvásárhelyi előcsarnokban), 1913.
- ⁴⁸ Gödöllő, 1914. jún. 13, 27. A vázlatok nem ismeretesek.
- ⁴⁹ Zebegény, 1914. júl. 4.
- ⁵⁰ DÉNES i. m., MURÁDIN i. m.
- ⁵¹ MURÁDIN Jenő, *Kolozsvár képzőművészete*, ARTprinter, Sepsiszentgyörgy, 2011, 63, 64, 96, 113, 122.
- ⁵² Kós Károly, *Körösfői-KRIESCH Aladár*. Napkelet, 1920. I. évf. 5. sz. 273–277. Idézi MURÁDIN: i. m. (2013)
- ⁵³ Levél Gödöllő, 1914. máj. 7.
- ⁵⁴ BENCZÚR Gyulánához 1915. márc. 10. OSZK Kézirattár Levelestár 1955. 81.
- ⁵⁵ BENCZÚR Gyulánához 1915. V. 13-án, VII. 14-én, uo.
- ⁵⁶ BENCZÚR Gyulánához 1915. júl. 25. uo.
- ⁵⁷ ERDÉLYI Pál levele BENCZÚR Gyulánának, 1915. V. 13. OSZK.
- ⁵⁸ RADISICS megkapta a küldeményt, erről ERDÉLYI Pál BENCZÚR Gyulánának, Kolozsvár, 1915. XI. 14-én: „Radisics csak annyit írt, hogy a ládák oda megérkeztek s

- az átvételről később fog tudósítani.” (OSZK) Az Iparművészeti Múzeum 1915-ös iktatókönyvében viszont csak a levelezésnek van nyoma (köszönöm Horváth Hilda szíves segítségét), 1915/176: 1915. június 1. Hímzés-gyűjteményről, Hivatalos megkeresés, levél ERDÉLYI Pál igazgatónak, Kolozsvár; 1915/187: 1915. június 4. ERDÉLYI Pál levele, hímzés-gyűjteményről, Hivatalos válaszelevel ERDÉLYI Pál igazgatónak, Kolozsvár – 1915. június 15.; 1915/267: 1915. augusztus 7. ERDÉLYI Pál levele, kalotaszegi hímzés-gyűjteményről, Hivatalos válaszelevel ERDÉLYI Pál igazgatónak, Kolozsvár – 1915. augusztus 14.
- ⁵⁹ Levele SCHÖNHERR Gyulához Budapestről, 1899. ápr. 26. OSZK Levelestár, JAN-KÓ János, *Kalotaszeg magyar népe*, Néprajzi tanulmány., Budapest, 1892, *A kalotaszegi és erdélyi magyarságról*, Kolozsvár, 1893.
- ⁶⁰ OSZK Levelestár, 18 db. Az 1900. szept. 16-án kelt levél címzettje Kadocsa(sic!) LIPPICH Elek, de ez nem elírás, hiszen régi jó barátok voltak (első ismert levele hozzá 1888. szept. 28-án kelt: Lexinek nevezi a minisztériumi fogalmazót).
- ⁶¹ ERDÉLYI Pál levele 1903. nov. 21-én LIPPICH Eleknek, PÁLYA aláírással
- ⁶² Annak nincs nyoma, hogy ebben ERDÉLYinek szerepe lett volna
- ⁶³ Malonyay Dezső (szerk.), *A magyar nép művészete I-V.*, Franklin-Társulat, Budapest, 1907–1922.
- ⁶⁴ KRIESCH Aladár, *Mit jelent hát a kalotaszegi művészet?* Magyar Iparművészet, 1903, 250–256.
- ⁶⁵ G. Merva Mária, Apostolkodás a népművészet körül, A gödöllőiek népművészeti kultúrmissziója írásai tükrében = ÖRINÉ NAGY Cecília szerk., *A népművészet a 19–20. század fordulójának művészetében és a gödöllői művésztelepen*, Városi Múzeum, Gödöllő, 2006, 146–7.
- ⁶⁶ KESERÜ Katalin, *A budapesti Néprajzi Múzeum építészeti tervei és a gödöllőiek*, Uo., 136–144.
- ⁶⁷ ERDÉLYI Pál levele LIPPICHhez, 1902. aug. 1.
- ⁶⁸ KRIESCH Aladártól az első, LIPPICHhez írt levél kelt: Róma 1891. január 8. (OSZK)
- ⁶⁹ ERDÉLYI Pál levele LIPPICHhez 1900. XII. 30. Később, 1917. IV. 4-én írja: LIPPICH volt az egyetlen, aki az erdélyiekkel egyáltalán törődött!
- ⁷⁰ ERDÉLYI Pál levele LIPPICHhez 1907. jún. 23. ill. 1913. jan. 22. MURÁDIN Jenő, *Kolozsvár képzőművészete*, i. m. nem említi ERDÉLYI Pál szerepét a képtár megújulásában. ERDÉLYI és KÖRÖSFŐI művészeti tervei nem valósultak meg.
- ⁷¹ FEJŐS Zoltán, *„népművészet” a 19–20. század fordulóján – kutatás- és fogalomtörténeti jegyzetek.* = Öriné i. m. 117–127. 1927-ben ERDÉLYI 420 darab tárgyat – kb 95 %-ban kalotaszegit, de torockóit és más erdélyi tájegységből származót is - eladott a Néprajzi Múzeumnak. Köszönöm Lackner Mónika és Tasnádi Zsuzsa szíves tájékoztatását, segítségét.
- ⁷² KEMÉNYFI Róbert, *Egyedi vagy sorozat?* KÖRÖSFŐI-KRIESCH Aladár leveleiben megfogalmazott elképzelései a művésztelep céljairól. Uo., 79–95.
- ⁷³ *A magyar háziipar díszítményei* (1879, több nyelven). A „népi iparművészet” jelzett szóalak jóval később került bevezetésre, már ismét más civilizációs helyzetben. Érvényességének megvitatása szakmai feladat lenne.

- ⁷⁴ *A modern művészet apokalipszise*, Magyar Iparművészet, 1904/I, II
- ⁷⁵ KRIESCH, i. m. (*Mit jelent hát a kalotaszegi művészet?*) 253.
- ⁷⁶ Uo., 252.
- ⁷⁷ KÖRÖSFŐI KRIESCH Aladár, *Művészi program*, Magyar Iparművészet, 1909.
- ⁷⁸ KRIESCH, i. m. (1903) 252, hasonló értelemben: KÖRÖSFŐI K. Aladár, *A népművészetről*, Magyar Iparművészet, 1913, 354.
- ⁷⁹ ERDÉLYI János, *Egyéni és eszményi* (1847). Uő: *Filozófiai és esztétikai írások*. i. m. 587.
- ⁸⁰ KRIESCH i. m. (1903) 253.
- ⁸¹ ERDÉLYI János, *Nyelvfilozófiai töredékek*, 1838-9. Erdélyi: *Filozófiai és esztétikai írások* i. m. 549–554.
- ⁸² KÖRÖSFŐI Aladár, *Egy kis visszapillantás*, Magyar Iparművészet, 1914 463.
- ⁸³ ERDÉLYI János, *Népköltészetéről* (1842-3). i. m. 59.
- ⁸⁴ KÖRÖSFŐI K. Aladár, *A népművészetről*. i. m. 351.
- ⁸⁵ KÖRÖSFŐI Aladár, *Gallén-Kalela Axeli művészetéről – vagy: a nagy passzióról és az ősi szimbolumok jelentőségéről*, *Művészet*, 1908, 190–193.
- ⁸⁶ KÖRÖSFŐI K. Aladár i. m. (1913)
- ⁸⁷ Gondoljunk a Nyolcak vagy a francia Vadak hagyományokra kevésbé hivatkozó festészetére.
- ⁸⁸ KRIESCH Aladár, *Mit jelent hát...?* I. m. 254.
- ⁸⁹ ERDÉLYI János nevezte organikusnak a nyelvek összefüggését: *Egyéni és eszményi*, i. m. 580.
- ⁹⁰ GELLÉR Katalin – KESERÜ Katalin, *A gödöllői művésztelep*, Corvina, Budapest, 1987.
- ⁹¹ KESERÜ Katalin A Kultúrpalota reprezentatív helyiségei, Oniga Erika i. m. 49–56.
- ⁹² KÖRÖSFŐI K. Aladár, i. m. (1913) 354.

ALMÁSI ISTVÁN

népzenekutató

ERDÉLYI PÁL LEVELEI SEPRÓDI JÁNOSHOZ

Seprődi János családi hagyatékában Erdélyi Pál 1909 és 1922 között, Budapesten, Kolozsváron, illetve Viharospusztán írt 14 levele őrződött meg. Ezek elsősorban tudománytörténeti értékük okán érdemelnek figyelmet. Erdélyi Pál 1864-ben született Sárospatakon és 1936-ban hunyt el Budapesten, Seprődi János pedig 1874-ben született a marosszéki Kibédén és 1923-ban halt meg Kolozsváron.

Seprődi János

Erdélyi Pál

Kettejük tartós, őszinte, kölcsönös nagyrabecsülésen alapuló baráti kapcsolata akkor kezdett szövődni, amikor Erdélyi Pált kinevezték a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár igazgatójává, ahol ezt a tisztséget 1900 és 1919 között töltötte be. Az ő koncepciója alapján tervezték a műépítészek a könyvtár 1906 és 1909 között emelt gyönyörű épületét és belső berendezését.

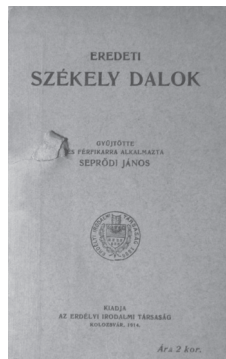
A Kolozsvári Egyetemi Könyvtár korabeli képeslapokon

Közben a kolozsvári egyetemen a magyar irodalom tanára volt. 1906 és 1917 között az Erdélyi Múzeum című folyóirat szerkesztője, 1911 és 1919 között pedig az Erdélyi Múzeum Egyesület főtítkára volt. Életpályájának tehát fontos, termékeny szakasza volt az a két évtized, amely Erdély fővárosához fűződött.

Seprődi János 1898 és 1923 között a Kolozsvári Református Kollégium magyar–latin szakos tanára volt, de éneket–zenét is tanított. Tudományos és kritikai tevékenységet a népdalkutatás, a zene-történet-írás, a zenepedagógia és az egyházzene területén folytatott.

A Kolozsvári Református Kollégium épülete

**Az *Eredeti székely dalok* címmel közreadott,
Seprődi népdalfeldolgozásait tartalmazó kötet címlapja**

1903-ban tagja lett az Erdélyi Múzeum Egyesületnek, 1906-tól pedig az egyesület bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztályának, melynek 1909-ben titkárává választották. 1915–1917 és 1921–1923 között az egyesület választmányi tagja is volt.

A két jeles személyiség szoros baráti viszonya jelentős mértékben annak a körülménynek volt köszönhető, hogy Erdélyi Pál, édesapjához, Erdélyi Jánoshoz hasonlóan zeneileg is művelt irodalomtörténész volt, kitűnően csellózott. Szádeczky Gyulával,¹ Seprődi Jánossal és Ruzitska Bélával² gyakran, nagyon szívesen vonósnygyesezett. Az Erdélyi Múzeum Egyesületben való együttműködésük szintén fontos kapocs volt Erdélyi Pál és Seprődi János között. 1909-ben a Közlökötátásügyi Minisztérium a Hivatalos Közlönyben pályázatot hirdett a Budapesti Tudományegyetem bölcsészeti karán létesítendő zenetörténeti tanszék tanári állásának betöltésére. Seprődi János elküldte nagy gonddal összeállított folyamodványát. Erdélyi Pál, aki könyvtári megbízatása idején is gyakran látogatott Budapestre, első leveleiben mindenekelőtt e pályázat kilátásairól tájékoztatta Seprődit. 1909. október 27-én a következőket írta. (Megjegyzem, hogy ebből és a többi levélből is közérdekű részleteket fogok bemutatni.)

„Kedves Jankóm! A tanszék hitelesen így áll. A kar utolsó ülésén referálta P. Thewrewk Emil,³ de oly sotto voce, hogy a kar tagjai előadását nem hallották. Hallatlanban nem határozhatván, a jelentés gépi leírását rendelték, hogy a kar tagjai elolvashassák. Ezért legközelebb fognak majd határozni. Olyantól, aki hallotta az előadót, hallom, hogy Thewrewk nagyon melegen és nagy elismeréssel szólott (suttogott) rólad, de tekintettel a köztudomású tényre, M. G.-t⁴ az első helyen, tégedet második helyen hozott javaslatba. A Kar kétféle fölfogás hívei közt oszlik meg. Az egyik párt azt mondja [...], hogy mivel a miniszter, ha hivatalban marad, úgysis M. G.-t fogja kinevezni, tehát a pályázatot eredménytelennek kell kimondani, nehogy a Kar nyakára tolják M.-t, a másik pedig úgy szól, hogy első helyen tégedet kell ajánlani, a többi már nem a Kar dolga, tehát nem lesz felelős az esetleg történő kineve-

zésért. Így vagy úgy határoz a többség, egy dolog bizonyos, az, hogy most neked elég jó helyzeted van s hogy tehát M. G. szénája elég rossz renden van. Bizonyos azonban az, hogy ez a pályázat tégedet erkölcsi sikerhez segített, s kiemelt a te kisebb körödből s a pályázók közül. Remélem, hogy a közelebbi jövőben még szólhatok egy-két szót érdekedben, amint a hír adójával hosszasabban tárgyaltam is a te javadra. Ezeknek az embereknek hihetetlenül kevés invenciójuk van, ma adtam néhány jó taktikai gondolatot nekik. Szóval, amiért síkra léptünk, bevált. Gratulálok neked is, magamnak is. Mármost csak elő a *Századoknak* szánt rövid kivonattal mai előadásodból s az Albumba ígért dolgozattal! [...]

Isten áldjon meg, tiedet üdvözölve vagyok szeretettel EP”

Három héttel később (XI. 18-án) néhány sorban visszatért a kérdésre, de röviden érintette kedvelt témáját, a kamarazenélés szervezését is:

„K. B.⁵ [...] Ha vasárnap délutánra lehet, hívd össze a kvartettet hozzám, s kerítsétek meg a Haydn- és Schumann-négyest. Szombaton este otthon vagyok.

A Karban, ha Thewrewk megjelenik, ma tárgyalják a tanszék dolgát. Mivel azonban Th.-nek a lába fáj, kétséges, hogy határozni-e akkor is, ha Th. ott lesz, ha nem lesz ott, elhagyják. [...]

Isten áldjon meg, öllelek, EP”

Erdélyi Pál 1909. karácsonya előtt így írt Budapestről:

„Kedves Barátom! Köszönöm szíves fáradozásaidat és hazulról írt híreidet. A kisbögőt tegnap kaptam meg, nagyon szépen és gondosan csomagolt állapotban. [...] Úgy számítom, hogy csütörtökön indulhatok haza, s otthon lehetek 30-áig. Azalatt majd lehet egyet muzsikálni is. [...]

Különben [...] azon gondolkodom, minek megyek én haza, mikor egész Kolozsvár idején? Ma beszéltem Bleyerral,⁶ a kijött Cholnokyal,⁷ ma jön Pósta⁸ és holnap Gyalui,⁹ 23-án Veress E.¹⁰ [...] Ha Kolozsvárt akarom látni, itt is láthatom.

Hanem mégis hazamegyek. Az én négy falamon belül mégiscsak az én otthonom van, akármilyen magános is, és itt akármilyen zajos legyen is a világ, mégis idegen vagyok benne.

Isten veled, tieidnek is jó Karácsonyt. Bp. XII/19. 1909. [...] E. Pál.”

Az 1910–11-ben küldött levelek Erdélyi Pálnak, főleg mint az Erdélyi Múzeum szerkesztőjének és az Erdélyi Múzeum Egyesület főtítkárának elvárásait, megbízásait és tanácsait tartalmazták.

„Kedves Barátom! Az »EM« folyóirat¹¹ segélyéért minden esztendőben külön kell folyamodni, éspedig lehetőleg az év elején, hogy az e célra szánt összeg kiosztásakor már kéznél lehessen, és számba vehető legyen. Tavaly megkértünk és csupán kivételesen az év végi maradványból kaptunk 1000 K-t.

A kérvény conceptusát mellékelem, hozzá kell csatolni az »EM« 1909. évi folyamát. [...] A kérvényt Schilling Lajos¹² írja alá mint főtítkár, és valamelyik elnök. Tehát a tavalyi kérvényt is Kelemen L.-nál,¹³ a tavalyi iratok között találod meg. Ezt legyetek szívesek hamarosan elintézni. [...]

A tanszék ügye elég jól áll, azazhogy pihen, mert a referens is pihen, s nem áll a lábán. Isten veled, talán a jövő hét végén hazaugrom.

Bp. 910.II/4. Szeretettel ölel Pál”

Seprődi pályázata végül is sikertelen maradt, ugyanis – amint egyik-másik barátja figyelmeztette őt – az egyetem vezetősége már eleve Molnár Géza számára hozta létre a tanszéket. A kudarc mélyen elkedvetlenítette Seprődit. Munkalendülete megtört, népdalgyűjtő tevékenysége megtorpant. Elméleti és kritikai munkásságát azonban szorgalmasan folytatta.

Erdélyi Pál 1910. május 31-én kelt levele:

„Kedves Jankó! Most kapom a pénteki előljárási ülés meghívóját. Az ügyrend érdekel benne különösen. Úgy emlékszem, mintha utolsó ülésünkön, melyen te nem voltál jelen, kértem volna, hogy a kész javaslatot sokszorosítva, megfelelő tanulmányozás céljából küldjék meg az előljárási tagjainak. Úgy emlékezem, hogy még az eljárást is megjelöltem. Ha ez így volt, (kérek, légy szíves utánanézni, hogy

határozatba ment-e?), nem lehet az ügyrend tervét pénteken tárgyalni még akkor sem, ha azt másolatban ma már mindenki megkapta volna is. Én pl. nem kaptam. De ha kaptam volna is, pénteken nem tudnék megjelenni, azt pedig szeretném, ha tőlünk kellő megfontolás után, teljesen készen menne föl. Végül is az ügyrend van olyan fontos, hogy annak tárgyalására esetleg külön ülést hívjanak össze. [...] Ha tárgyalhatjátok, végezzetek vele.

Itt most három dolog vágyon: Mikszáth¹⁴ halála, a holnapi választások és a kultuszminisztériumban tapasztalható megmozdulás.

Isten áldjon meg, öllelek, őszinte barátod EPál [...]"

Az 1911. május 30-i levelezőlapon:

„K. B. A szakosztály történetét kérem és sürgetem. Mivel abban elejétől fogva Szamosi Jánosnak¹⁵ mindvégig vezető és uralkodó szerepe volt, tanácsosnak látnám, ha róla szélesebben írnál, s ezzel arcképének ott való közléséhez az alkalmat megadnád. Szamosiról ugyan külön cikket is lehetne adni, ha volna, aki megírná. De, sajnos, nincs.

Csengeri¹⁶ visszautasította, mással meg nem tudnám megíratni. De ott, a szakosztály keretében meg lehetne rajzolni, s az Egyesület körében végzett másnemű működését is érinteni lehetne. Ez jó volna és szükséges lenne.

Kérlek, légy szíves gondolkodni, s eredményként elhatározásodat is tudatni. Öllelek, EPál"

A következő levél végén a papír szakadozottsága miatt olvashatatlannak a dátum:

„K. B! A szakosztályi év végi dolgokhoz tartozik: jelentés, a számadások ügye, a szakosztály választmányának szabályszerű megalakítása, tagok kisorsolása és megválasztása. Lásd az Alapszabályokat és Ügyrendet.

A jelentéshez. Alakulás, személyi ügyek Szamosi János (csak piü lento), Schilling (con grazia, vivace ad energico), választmány, ülések, Választm. Közgyűlés), felolvasások, (népszerű előadások, az osztály tagjainak részesedése), folyóirat.

A jelentés tenorja a jubiláris év; alapja az, hogy ami ezelőtt 50 évvel még ködkép [...] és imbolygó, határozatlan és mindenekfölött csalo­ka volt, ma valóságnak határozott, intézményesen megalakult és eredményes munka. Az alapítás gondolatában a tudomány művelése és a múzeumi cél még egészen összefolyt, inkább összekeveredett, ma mind a két célt külön szervezetek szolgálják, de úgy hogy az eredeti, s az alapul szolgáló muzeális intézmény háttérbe nem szorul, sőt előtérben áll annyiban, amennyiben a szakosztályok főként a gyűjtemények eredményeit értékesítik.

Folyóirat: hány év, milyen a nívója és milyen tartalmi körben mozog. Pósta-füzet. Különnyomatok felsorolása (Ügyrend), az általános benyomás, a folyóirat térfoglalása. [...]"

Kolozsvártól való kényszerű megválása, Magyarországra történt visszaköltözése után Erdélyi Pál családi és magánéletének eseményei­ről számolt be. Évek múlva is várta, hogy híreket kapjon erdélyi barátairól, egykori munkatársairól, a Református Kollégiumról, az Erdélyi Múzeum sorsának alakulásáról.

Befejezésül a Komárom közelében levő Viharospusztáról küldötte leveleiből idézek.

1921. február 5-én ezeket írta:

„Kedves Jankóm! Korábbi levelemben a lehetőség szerint beszámoltam utazásunkról; arról, amit itt találtam s arról, hogy vagyunk, micsoda reményeink és kilátásaink vannak. Egy reménységünk betel­léséről immár örömmel értesíthetlek, januárius 10-én Komáromban egy kisleányunk született, akit apai nagyanyám nevére Zsuzsikának¹⁷ hívunk. Ez is Erdélyi János, ami koponyáját illeti, s édesanyámra hasonlít, ha arcocskáját nézem. [...]

Engemet, magamat a változott helyzet és életmód és sok más körülmény kizavart eredeti tervem kiviteléből. Biz én megint nem dolgoztam semmit, legföljebb előkészítettem egyet-mást arra az időre, ha majd dolgozni tudok és fogok. Még csak a muzsika sem ment, annál kevésbé az irodalom.

Rólatok, szűkebb és tágabb értelemben, semmit sem tudunk. Sem családi, sem baráti levelet nem kaptunk, pedig írtunk napamnak és

sógoromnak is, barátainknak is. A kollégium hogy van, Dezső mit csinál,¹⁸ Tagozataink megvannak-e? [...] Jankóm, tetőled is vártam már választ, úgy látszik, kezedet görcs bántja.

Arra kérlek, légy szíves fölkeresni [...] sógoromat, Remisovszky Józsefet, s megkérdezni tőle, miért nem írnak.

Kis fiaim jól vannak, jók és a telet baj nélkül húzták ki, nőnek és okosodnak.

Lavottával¹⁹ nem találkozhattam, nem járhattam arra, így róluk alig tudok többet, mint rólatok. Itt Viharoson, egy pusztza szigeten éldegélünk, és várjuk a meleget hozó, életre fakasztó, gyümölcsöt ígérő és virágot pattantó tavaszt. A déli szél itt, mint tudod, mindig, vagy legtöbbször esőt és áldást hoz, ezen az enyhe télen pedig a déli szél volt az uralkodó.

Isten áldjon meg, feleséged kezét csókolom, mindnyájan, mindannyiottokat s barátainkat is, szíves szeretettel köszöntünk, régi barátod, EPál”

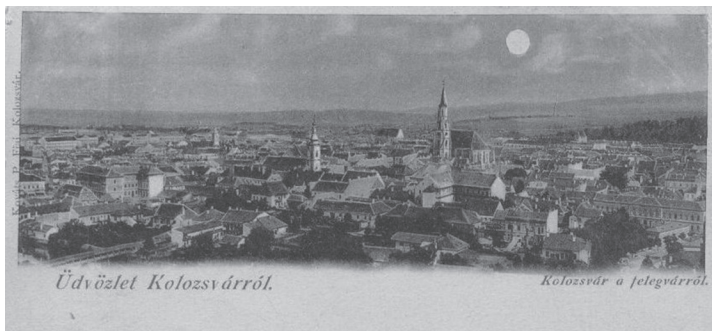
Utolsó levelének keltezése: 1922. szeptember 4.

„Kedves Jánosom! Régóta nem tudok rólad. Utolsó leveledben ugyan őszintén megírtad, hogy nem tartozol a levélírók nemes felekezetéhez, s így ha vártam is, csak félig számítottam arra, hogy levelemre egyszer, véletlenül is felelni fogsz. Azóta sok idő múlt el, és mind kevesebb levél jött ide Kolozsvárról. Azóta sokszor gondoltam rád [...]

Egyidejűleg Kelemen barátunknak írtam hosszasan, ami abban téged érdekelhet, Kelemen barátunk közölni fogja veled, sőt felhatalmazom arra is, hogy leveletem neked megmutathassa.

Most kérdésem van hozzád. Hogy vagy és hogy vagytok, s kérésem, hogy adj magadról életjelt, s értesíts egyről-másról, ami tégedet és tiedet, a kollégiumot és ottani barátaimat közelebbről vagy távolabbról érdekel, s engem is nagyon érdekelhet. [...]”

Erdélyi Pál levelei a kolozsvári magyar intézmények iránt érzett felelősségtudatáról, barátaihoz és régi kollégáihoz való ragaszkodásáról, emberségéről és nemes jelleméről tesznek tanúbizonyságot.

Kolozsvár látképe a fellegről

A képanyag felkutatásáért és összeállításáért Hegedűs Vilmosnak, a Magyar Művészeti Akadémia Népművészeti Tagozata titkárának tartozom köszönettel.

JEGYZETEK

- ¹ SZÁDECZKY Gyula (1860–1935) geológus, mineralógus, egyetemi tanár.
- ² RUZITSKA Béla (1867–1942) kémikus, egyetemi tanár.
- ³ PONORI THEWREWK Emil (1838–1917) klasszika-filológus, egyetemi tanár.
- ⁴ MOLNÁR Géza (1870–1933) zenetörténész, esztéta, egyetemi tanár.
- ⁵ Kedves Barátom!
- ⁶ BLEYER Jakab (1874–1933) irodalomtörténész, egyetemi tanár.
- ⁷ CHOLNOKY Jenő (1870–1950) földrajztudós, egyetemi tanár.
- ⁸ PÓSTA Béla (1862–1919) régész, egyetemi tanár, az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának igazgatója.
- ⁹ GYALUI Farkas (1866–1952) irodalomtörténész, könyvtárigazgató, egyetemi magántanár.
- ¹⁰ VERESS Endre (1868–1953) történetkutató.
- ¹¹ Erdélyi Múzeum.
- ¹² SCHILLING Lajos (1854–1921) történész, egyetemi tanár.
- ¹³ KELEMEN Lajos (1877–1963) történettudós, levéltáros.
- ¹⁴ MIKSZÁTH Kálmán (1847–1910) író, újságíró.

- ¹⁵ SZAMOSI János (1840–1909) irodalom szakos egyetemi tanár.
- ¹⁶ CSENGERI János (1856–1945) klasszika-filológus, egyetemi tanár. (1910-ben Kolozsváron megjelent SZAMOSI János *emlékezete* című írása.)
- ¹⁷ ERDÉLYI Zsuzsanna (1921–2015) néprajztudós, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja.
- ¹⁸ KOVÁCS Dezső (1866–1935) író, a Kolozsvári Református Kollégium irodalom tanára, 1910 és 1933 között igazgatója.
- ¹⁹ LAVOTTA Rezső (1876–1962) karmester, zeneszerző, 1913-tól 1919-ig a Kolozsvári Konzervatóriumot vezette.

ITTZÉS MIHÁLY

zenepedagógus, művészeti író

ERDÉLYI JÁNOS MUNKÁSSÁGA KODÁLY ZOLTÁN ÍRÁSAIBAN

Kodály Zoltán írásaiban, a Bónis Ferenc által szerkesztett *Visszatekintés* három kötetében¹ és a *Hátrahagyott írások* két kötetében Vargyas Lajos által közölt jegyzeteket, fogalmazványokat² lapozgatva mintegy negyven helyen találkozhatunk Erdélyi János névvel. Úgy látom Kodály számára a népdal ügyével foglalkozó elődök közül az egyik legfontosabb kutató, ha nem a legfontosabb Erdélyi János volt.

Ez kitűnik a Liszt Ferenc Társaság 1940-es folklórmatinéján tartott, *Noé bárkája* című előadásából is. Ebben azt mondja: a történelmi özönvizek (török, német) elől a néphagyományba, mint Noé bárkájába menekült a magyar kultúra legértékesebb és legjellemzőbb része.

„Amikor eltakarodtak a vizek, több mint száz évbe telt, míg a maga életét újra kezdhette”, de zenéje „még ma is benne van a bárkában, ahová a nép 300 éve magával vitte. 80 éve már kibocsátott egy galambot (Erdélyi János), de visszarepült, nem talált száraz talajt, hogy a lábát megvesse. Harminchárom éve megint kibocsátott egy galambot a bárka (Bartók–Kodály, Magyar népdalok, 1906). Visszarepült, nem kellett senkinek, nem talált szárazat, sok volt még a mocsár, sok benne a gém.”³

Még hangsúlyosabb az – a gyermek- és ifjúkora helyszínei ismeretében nekünk némiképp meglepő – személyes vonatkozást is tartalmazó értékelés Erdélyi munkájának jelentőségéről, melynek – töredelmesen bevallom – feladatkijelölő és feddő szavai telibe találnak engem is.

„Hogy Zobor alatt magyar nép lakik, először Erdélyi János népdalgyűjteményéből tudtam meg, tehát olyan műből, amit más mint

magyar szaktanulmányt űző nem vesz kezébe. Az se mind. Igen jó eredménnyel vizsgálzhat, aki soha sem olvasta végig. Tehát *amit minden átlagos műveltségű magyarnak tudni kellene*, csak az egyetemi szaktanulmány egy-egy rejtett ága takarja.”⁴

Most azonban – szerencsémre – nekem mégsem kell Erdélyből közvetlenül vizsgáznom, hiszen „csak” arra vállalkoztam, hogy Erdélyi János néhány fontos gondolatát, és munkájának értékeit, de problémáit is Kodály Zoltán reflexiói alapján idézzem fel; s ezt a vállalat leginkább a zeneszerző-folklorista szavaival, és az általa választott Erdélyi-idézetek felelevenítésével igyekszem teljesíteni.

Kodály 1943-as, Mindszenty Dániel és Udvardy János gyűjteményét bemutató-értékelő *Magyar zenei folklore 110 év előtt* című nevezetes tanulmányában olvashatjuk:

„1843-ban a Tudós Társaság a Kisfaludy Társaságra bízta a népdalkiadás gondját, s vele a nála begyűlt kéziratokat. Ezekből és a Kisfaludy Társaság felhívására beküldött anyagból szerkesztette Erdélyi János a maga még 1846-ban is korszakalkotó szöveggyűjteményét (*Magyar Népdalok és Mondák 1846-48*, három kötet). Erdélyi előszavaiban mintegy 1000 dallamról számol be, az Akadémiából és másfelől hozzájutott kéziratok felsorolásában. E kéziratok java része ma a Tudományos Akadémia könyvtárában van, de a dallamok híján. Éppen csak annyi maradt meg belőlük, amennyit a szövegek közé iktattak, mintegy 40 világi, 20 egyházi. A többi nyilván külön kottapapírra írt, a szövegektől különválasztható hangjegyeknek nyoma veszett.”⁵

Nagy szerencse, hogy az Erdélyi János által is említett anyag egy része, nevezetesen *Néhai Mindszenty Dániel gyűjteménye* előkerült. Munkáját, gyűjteménye dalainak jelentőségét így érzékeltette Kodály:

„Becsülte őket [ti. a Mindszenty-gyűjtötté dalokat] Erdélyi is, hisz száznál többet közöl belőlük, köztük igen terjedelmeseket, úgyhogy mondhatjuk, a három kötet anyagának java része Mindszentytől való. Legalább egyetlen más gyűjtőtől sem vett át ennyit Erdélyi, holott vannak, akik mennyiségben meghaladják Mindszentyt.”⁶

És egy kis feddés Erdélyinek:

„Ez az érdeme [ti. Mindszentynek] rejtve maradt, minthogy Erdélyi sehol sem ad számot róla, kitől mit vett át.”⁷

A szövegek megváltoztatását is szelíd bírálat tárgyává tette:

„Erdélyi igen kevés javítanivalót talált Mindszenty szövegein. Legtöbbjét szó szerint közli. Ahol változtatott, nem mindig szerencsésen tette. A Lengyel László egy sora pl. (Erdélyi I. 407)

Mind ezüstből és aranyból

az eredetiben (Mindszenty kézirata I. r. 124.sz.) így van:

Mind ezüstből sáraranyból.”⁸

A „sárarany” kifejezést későbbi gyűjtések is igazolták, ahogy Kodály is használja a *Lengyel László* című gyermekkarában. – Egy nyelvészeti megjegyzése költészeti-ritmikai kérdéseket is érint, amikor bírálóan megállapítja, hogy Erdélyi:

„Fonetikai átírása (majd minden hosszú í, ú, ű-ből rövidet csinált) megváltoztatta a ritmust.”

Ám a következő mondatban mentegeti is az eljárást.

„Lehet, hogy Erdélyi eltérései a forrásoktól nem is mindig szándékosak. Sok talán csak másolási hiba.”⁹ Példaként említ Kodály egy ötsoros strófaszervezetben hiányzó verssort, ami véleménye szerint „egyszerűen kimaradt”.

Kodály elődjének tekintette Erdélyit, s a maga nemzedéke által végzett munkát a korábbi korszerű, jó gondolatok megkésett valóra váltójának látta:

„Másfél századnyi gondolatfejlődés után a nemzet kezd ráeszmélni, hogy névtelen tömegeiben nemcsak hatalmas anyagi és erkölcsi erőtartalek rejlik, hanem hogy éppen legsajátabb kulturális, művészi értékeinek is elsősorban a nép a letéteményese. Erre idő kellett. *Erdélyi János* mondja: »a nemzet irodalma rendszerint akkor fordul egész szeretettel önnépi költészetéhez, midőn már félreismerhetetlen jeleit adá művelődésének. Innen úgy látszik, hogy a műveletlen osztály és költészetének méltánylására bizonyos előhaladási fok szükséges.«”¹⁰

Az utód sajnálkozva veti fel több helyen, hogy ha mindaz, amit Erdélyi a dallamokkal elvégezni akart, megvalósult volna, akkor 50 évvel előbbre tartana a magyar zene ügye. Példája a töredékesen feljegyzett *Kelemen kőmies* ballada. Ha a 20. század elején, még mintegy húsz – nagyrészt teljes változatot tudtak felgyűjteni, mennyit lehetett volna a 19. század közepén találni, ha kérdezték volna – írja Kodály. De a társadalmi, szemléletbeli különbségek miatt az udvarház és a kunyhó közötti tíz lépést nem tették meg. Ez a feladat is rájuk maradt, de az elveszett anyag már nem pótolható.

Ugyanitt felvetett egy alapvető problémát, amit a kéziratok hiánya okozott.

„Már e futólagos összevetés is meggyőzhet mindenkit, hogy Erdélyi anyagát igazában megismerni, esetleg újra kiadni csak a kéziratok alapján lehet. Szövegeinek a kéziratokkal való összevetése sűrűn elvégzendő feladat.”¹¹

Egyszerre bírálja az elődöt és az utókort is:

„Az irodalomtörténet súlyos mulasztása, hogy eddig nem került rá a sor. Erdélyi »szövegét, mint végleges adottságot fogadták el elemezték, építettek rá, holott ő maga bejelenti (I.k.XI.1), hogy forrásain önkényesen változtatott: »*Sok dal lesz itt, melyet senki nem hallott úgy, mint általam közöltetnek, mert némelyik három, sőt négyből is van összerakva, a különböző beküldések szerint.*«”¹²

Eddig az idézet az idézetben, s így folytatódik Kodály bírálata:

„Stílusbeli és fonetikai változtatásait nem is említi. Közlésében ezenkívül a gyűjtemények táji, nyelvi, személyi egysége vagy jellegzetessége is eltűnik. Így hát sem szövegkritikai, sem néprajzi szempontból nem kielégítő.”¹³

Itt nyilván szöveg-kompilációkról van szó. Megjegyzem, hogy Kodály maga – művészi és pedagógiai célra, igaz: hatalmas anyagismeret birtokában – gyakran élt a szöveg-társítás lehetőségével, s olykor még dallamokkal is hasonlóan járt el. De nem tudományos céllal! Erdélyi a gyűjteményét pedig e kategóriában szeretne volna látni, talán csak részben tekintette népszerűsítő kiadványnak.

Kodály – teljes joggal – a korai magyar folklór-szemlélet, sőt, általában is az értelmiség általános hibájának tekintette a zene iránti érzéketlenséget.

„A gyűjtők és a kiadók nagy többsége a dallammal nem törődött. Mintha nem is létezett volna. A dallamukvesztett szövegeket irodalomnak nézték. Pedig a nép számára nem is élt a szöveg dallam nélkül. [...]”¹⁴

Erdélyit azonban felmenti a gyűjteménye dallamszegénységét okozó téves szemlélet vádjá alól a Népdalok és mondák I. kötetének előszavában (Pest 1846, VII. lap) olvashatók alapján:

„Az Academia [...] egy újabb indítványt küldött át a Kisfaludy-Társasághoz miszerint a gyűjtendő népdaloknak, a mennyire lehet, *zenéjőkre* is fordítaná gondjait és figyelmét, hogy a magyar népköltészetnek ezen lényeges és jellemző vehiculumának több becses példányai nemcsak az elfeledéstől megóva, a miveltség közönség ismeretére jöjjenek, hanem ahoz értők által s tökéletes magyar szellemben szerkesztve, a már nagy számban kijött s jobbára idegen hangművészek által elferdített dalok sorsára ne jussanak! E szerint a Kisfaludy-Társaságnak nemcsak a dalok gyűjtése, hanem melódiai közzététele is feladatává lőn...”¹⁵

A dallam-vesztéssel, pontosabban mellőzéssel kapcsolatban is idézte Erdélyi veretes-régies bíráló szavait, melyek a maga tapasztalataival és véleményével nagyon is egybevágtak:

„»Azért igen tudom én«, – mondja már Erdélyi János – »a miveltség osztálynak melyik lépcsőjére számítsam azon fejekeket, kik sehogysem bírják megfogni, micsoda érdeme lehet a Kisfaludy Társaságnak olly dalok gyűjtésében, melyeket utolsó falusi szolgáló is énekel.« (Népdalok és mondák II. k., 378.)”¹⁶

Kodályék már úgy találták, hogy nem *is*, hanem *csak* a falusi szolgálok énekeltek e dalokat.

A tudós-előd munkája, mint becsülendő eredmény, és mint folytató, egyben korrekciós feladat jelenik meg Kodály írásaiban. A népdalkiadványokról elmélkedve jegyezte fel:

„Szükség lesz egy minden forrást figyelembe vevő, kritikai szövegkiadásra is. Különösen [szükség van] Erdélyi János anyagának újabb

feldolgozására. 50-60 változatból kell a legjobbat kiválogatni [ti. terjesztésre]. Nem, mint Erdélyi tette, javíthatni.”¹⁷

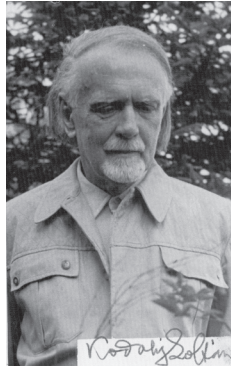
A népzene, a népdal a nemzet ”kulturális azonosságát” fenntartó erő! Kodály saját meggyőződésének igazolását látta előfutára gondolataiban. Rövid áttekintésünk lezárására idézem: éppen elég erős gondolat, a maga nem pesszimista, csak realista végkicsengésével.

„Erdélyi János világosan látta ezt: »Csak a tények és meggyőződések szigorú egybefoglalása viheti oda műveltségi haladásunkat, hogy saját egész valónk, nemzeti méltóságunk, magunk és az emberiség irányában önismeretté világossítsák fel, s egész történelmi életünk átlátszóvá tétessék a nemzeti öntudalomban.« Csak az a kár, hogy nagyon hamar beértük az eredményekkel. Greguss, *Erdélyiről* szóló akadémiai emlékbeszédében mondja: »A nemzetet saját lelkével megismertetni: ez volt Erdélyi János életének feladata, s dicsőség neki, mert megoldotta!« Hol vagyunk még ma is a megoldástól? Csak elindította, mert ez a feladat megoldhatatlan és befejezhetetlen!”¹⁸

A kettős szellemidézést én viszont ezzel befejezem, biztatva mindazokat, akik e területen dolgoznak, szóval magunkat: tegyünk kísérletet legalább egy-egy lépés erejéig, hogy a „megoldhatatlan és befejezhetetlen” feladatot előre vigyük a mégiscsak remélt megoldáshoz.

Erdélyi János portréja (Magántulajdon)

Kodály Zoltán
(Cseri János felvétele, forrás: LFZE Kodály Intézet)

JEGYZETEK

- ¹ KODÁLY Zoltán, *Visszatekintés I-III.*, sajtó alá rendezte BÓNIS Ferenc, Argumentum, Budapest, 2007.
- ² KODÁLY Zoltán, *Hátrahagyott írásai [I-II.]*, szerkesztette VARGYAS Lajos. [I.] *Közélet, vallomások, zeneélet*; [II.] *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*, Szépirodalmi, Budapest, 1989, 1993.
- ³ *Visszatekintés*, I. 81. Kiemelés Ittész Mihály (továbbiakban I. M.) – Itt említjük meg, hogy utalt még a biztató olajágra, az iskolás gyerekek ajkán felcsendülő népdalokra.
- ⁴ *Közélet, vallomások, zeneélet*, 32. Kiemelés I. M.
- ⁵ *Visszatekintés II.*, 155.
- ⁶ *Visszatekintés I.*, 170.
- ⁷ *Uo.*
- ⁸ *Visszatekintés II.* 170.
- ⁹ *Uo.*
- ¹⁰ *Visszatekintés III.*, 300.
- ¹¹ *Visszatekintés II.*, 170.
- ¹² *Uo.*, Kiemelés I. M.
- ¹³ *Uo.*
- ¹⁴ *Visszatekintés III.*, 299.
- ¹⁵ *Uo.*
- ¹⁶ *Visszatekintés II.*, 77.
- ¹⁷ *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*, 247.
- ¹⁸ *Visszatekintés III.*, 301.

SIPOS MIHÁLY

zeneművész

ERDÉLYI JÁNOS: MAGYAR NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY

RÖVID ISMERTETÉS, REFLEXIÓK

Erdélyi János híres munkája a „Népdalok és Mondák” három kötete¹ került nemrégiben a kezembe. Ez az első nagyszabású, országos népköltési gyűjtésünk. Létrejöttét kitűnő kezdeményezés, kitűnő elképzelés, kitűnő elvek szerencsés együttállása előzte meg, ráadásul egy rátermett, művelt, ambiciózus, kitartó tudós, Erdélyi János szánt évet a megvalósítására.

A célkitűzések egy része megvalósult, más része a XX. századra maradt.

Az alábbiakban röviden bemutatom a mű keletkezéstörténetét, érzékeltetem tartalmát-szerkezetét, kitérek a beküldött, de megsemmisült 600 dallamra, egy Bartók-titokra és arra a hasonlóságra, amit Erdélyi, Kodály-Bartók és a táncház programja között látok.

A GYŰJTEMÉNY TÖRTÉNETE

A három kötet rendre 1846, 1847, 1848-ban jelenik meg. A harmadik keltezése „Pesten, márczius 15”. A dátum nyilván nem véletlen. Nyomatékosítja, hogy Erdélyi János a nemzet számára is fontosnak tartja népdalaink, mondáink összegyűjtését, közzétételét.

1832-ben két megye kiváló kezdeményezést indított:

– Komárom és Esztergom vármegyék önállóan gyűjtést indítanak, majd 10 kötetnyi megyei gyűjtést küldenek az Akadémiához, kikerve annak véleményét egy esetleges kiadásról.

1833-ban az Akadémia elvei és javaslata a gyűjtéshez és a kiadáshoz:

– Vörösmarty Mihály és Schédel Ferenc akadémikusok előzetes véleményezése után az Akadémia IV. közgyűlése elveket fogalmaz meg a gyűjtéshez, kiadáshoz, valamint javasolja, hogy adjanak ki a nép számára szóló válogatást a megyék gyűjtéséből.

Egy évtizedig áll a folyamat, közben átadják a munkát a Kisfaludy Társaságnak.

1843-ban egy kivételes személyiség – Erdélyi János jelentkezése – országos gyűjtést kell szervezni.

Erdélyi János érdeme, hogy a népdalról tartott kiváló előadásával újból a gyűjtésre-kiadásra irányította a figyelmet. Lelkesedésével lelkesített, áldozatos munkájával áldozatos munkákat indított. Elérte, hogy a Kisfaludy Társaság teljes tekintélyével az országos gyűjtés terve mellé állt. (Bár pénzt adni nem tudott hozzá.) Erdélyi hihetetlen munkába kezdett. Egy hónapon belül országos felhívást adott ki. Elkezdődött a gyűjtés, sorra érkeztek be a szövegek, dallamok. A régebbi gyűjtéseket is bekérte. Évről-évre buzdította a még hiányzó területekről való gyűjtést.

A begyűlő anyagot gondozta, szerkesztette, és egymás után kiadta három vaskos kötetben.

A KIADÁS ELVEIRŐL

Nézzük meg részleteiben az Akadémia elveit!

Kétféle gyűjteményt tartott elképzelhetőnek – népművelő-népszerűt, illetve kritikait:

- 1.) A nép számára, annak ízlését, erkölcsét nemesítőt:
 - ide kerülhetnek a nép közt már divatozó népdalok, akár olyan változtatásokkal, melyekkel a fenti céloknak megfelelnek.
 - írók által a nép szellemében írt olyan dalok, amelyek között a nemzeti erényekre és a hősi tettekre is legyen figyelem.
 - 2.) Filológus számára, aki a nép karakterét fogja elvonni:
 - ide kizárólag a nép közt támadt dalok valók, egész „eredeti mivoltokban, csinosbítás, nemesítés nélkül”.
- Az Akadémia fontosnak tartja a gyűjtemények dallamokkal való kiadását.

ERDÉLYI JÁNOS ÁLTALÁNOS CÉLJA

Erdélyi János tudatosan szánja éveit erre a feladatra, mert magasabb rendű kitűzött célja a nép szellemi felemelése, amelyhez a megfelelően gondozott, szerkesztett nagy gyűjteménynek fontos szerepet szán.

Így ír feladat-vállalásáról, céltudatosságáról, általánosabb elveiről a harmadik kötet előszavában:

„Részemről, mint e vállalat sürgetője, vagy tán létesítője is, örömmel fordíték reájok minden időt és figyelmet, könnyű szívvel mondván le ama kétes dicsről, mi talán eredeti dolgozatok után jutott volna irodalmi pályámnak... Tudom, mit s miért tevék. Az én gondolataim az irodalomról nagyobb körűek, mint legtöbb emberé, s ha a népben akarék alapot vetni az irodalmi ösmereteknek, nem annyit tesz, mintha nagy feneket igyekeztem volna terveimnek keríteni, hanem mivel jól tudom, hogy szűk alapon nagyság nem emelkedhetik.”²

A SZERKESZTÉS ELVEI: KRITIKAI GYŰJTÉS – NÉPSZERŰ KIADVÁNY

Erdélyi a felhívásban kritikai, korszerű gyűjtésre buzdít: változtatás nélkül írják le, küldjék be a szövegeket, és lehetőleg a dallammal

együtt! A kiadás viszont népszerű, terjeszthető változat létrehozásáról szólt. Ez meghatározza a szerkesztést is. Ilyenkor, nemhogy tiltott volna a változtatás, hanem még ajánlható is, ha így jutunk – felfogásunk szerint – teljesebb, művészbibb, terjesztésre érdemesebb változathoz. Így azután a gyűjteményben nem egyszer előfordul különböző helyről került versszakok összepárosítása, csoportokba rendezése. Vagy akár egyes sorok átcserélése.

A „Gyűjtemény” mégis felbecsülhetetlen értékű a változtatások ellenére is, hiszen segítségével sok mindent megérezhetünk, megtudhatunk a kor „népdalszövegeiről”. Tudományos megállapításokhoz persze kritikával kell kezelnünk szövegközléseit.

A BEKÜLDŐK KÖRE

A felhívására mindenfelől érkeztek gyűjtések, a legkülönbélebb emberek: közember, grófkisasszony, tanár, királyi tanácsos, író, pap, ügyvéd, kegyesrendi kanonok, hadi kormányzékai irodai segéd, erdélyi áldozó pap, professzor, jegyző, zenész, akadémikus, szerzetes, és így tovább.

A GYŰJTÉS EREDMÉNYE

A gyűjtés elindítása, gondozása, kezelése hatalmas, évekig tartó, áldozatos feladat volt. Eredménye a magyar nyelvterületet lefedő több mint 1200 dal, több ezer strófa, hatszáznál több dallam.

A BEÉRKEZETT DALLAMOK SORSA

A népdalszövegek mellett beküldtek hatszáznál több dallamot is. Ugyanakkor a kiadáskor nem lévén elég pénz, elmaradt a dallamok

közlése. A dallamokat különválasztották, további megőrzésre. Előbb az Akadémiánál volt letétben, majd biztosabbnak ígérkező helyre, a budai várba vitték Fogarasy János akadémiai rendes taghoz. Sajnos az 1849-es harcokban a teljes dallam-anyag elpusztult.

Ezekről már alig tudhatunk meg valamit.

Elvileg elképzelhető, hogy még eredeti változatok is felbukkannak, hiszen a beküldött anyagok gyakran tisztázatok voltak otthoni lapokról. Ennek igen kicsi a valószínűsége.

Mégis, bizonyos esetekben jó eséllyel megadható a szöveghez tartozó dallam:

– van olyan szöveg, amely a mai tudásunk szerint csak egyetlen dallammal fordul elő, és csak egyetlen jól körülhatárolt tájon: *Ej, haj Zsubri pajtás* (D-Dunántúl). Ekkor valószínűleg ez a dallama az Erdélyihez Vas megyéből beküldött *Hej, huj, Subri pajtásnak*³ is.

– továbbá vannak olyan szövegek, amelyek általánosak, mindenfelé előfordulnak, de mindenhol ugyanazon dallam közeli variánsaival. Ekkor ezt a közös dallamot gondolhatjuk az Erdélyinél közölt szöveg dallamának is.

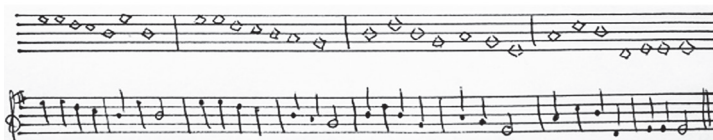
Meg kell említeni, hogy van a „népdaloknak” egy olyan kis csoportja, ahol megmaradt a dallam a szövegével együtt. Ilyen akkor fordult elő, amikor a szöveg lapján küldték be a dallamot. Ilyenkor a szöveget őrző kéziratári lapon megtaláljuk a dallamot is.

Ezekből másolok ide kettőt korabeli kottairásokkal, illetve az én értelmezésemben mai kottával.

Zöld erdőben, zöld mezőben sétál egy madár,

Szederkényi szép legényt,

(Megj.: az utolsó sor 'd'-je lehetett 'disz').

A KÖTETEK SZERKEZETE, TARTALMA

Erdélyi követte a kiadás elveit a szerkesztésben, ami értékrendbeli, tartalmi és esztétikai szövegválogatást, tematikus csoportosítást jelentett. Ilyen csoport például a SZERELMI DALOK, vagy mondjuk a HARAMIA ÉS PUSZTAI DALOK. Egy vagy több csoportot KÖNYV-nek hív. A Magyar Népköltési Gyűjtemény 1846-ban megjelent első kötete tizennégy könyvből áll.

Példaként megadom ezen könyvek elnevezését és a bennük lévő darabok sorszámhatárait.

1. kötet 1846

ELŐSZÓ

ELSŐ KÖNYV

SZERELMI DALOK	1–167
----------------	-------

MÁSODIK KÖNYV

LAKODALMI, ÜNNEPÉLYI VERSEZETEK	168–170
---------------------------------	---------

VŐFÉLYKÖSZÖNTÉSEK	171–179
-------------------	---------

HARMADIK KÖNYV

BORDALOK	180–252
----------	---------

NEGYEDIK KÖNYV	
HARAMIA ÉS PUSZTAI DALOK	253–283
ÖTÖDIK KÖNYV	
GUNYDALOK ÉS ROKON	284–307
HATODIK KÖNYV	
KOMOLYNEMŰEK ÉS ROKON	308–326
HETEDIK KÖNYV	
SZENT ÉNEKEK	327–336
NYOLCZADIK KÖNYV	
TÖRTÉNETI, NEMZETI DALOK	337–349
KILENCZEDIK KÖNYV	
KATONA ÉS HADI DALOK	350–374
TIZEDIK KÖNYV	
ROMÁNCOK ÉS ROKON	375–404
TIZENEGYEDIK KÖNYV	
JÁTÉK ÉS GYERMEKDALOK	405–414
TIZENKETTEDIK KÖNYV	
CSANGÓ DALOK	415–437
TIZENHARMADIK KÖNYV	
VEGYESEK	438–476
TIZENNEGYEDIK KÖNYV (toldalékul)	
MONDÁK	1–3
JEGYZETEK	
TARTALOM	

Megj.: az ELŐSZÓ-ban megtaláljuk a beküldők névsorát, foglalkozását.

Megj.: a MONDÁK három mesét/mondát tartalmaz.

Megj.: a TARTALOM az egyes darabok sorszámát mutatja kezdő-sorok abc-rendje szerint.

Megj.: a CSÁNGÓ fejezetcímet CSANGÓ-nak írja.

A csoportok sok műköltészeti szöveget tartalmaznak, de népdalszövegeket is. Főleg ez utóbbiakkal érzékeltetek néhány csoportot:

SZERELMI DALOK: Arany-ezüstér', Hej páva, hej páva, Amerre én járok, még a fák is sírnak, Felszállott a páva, Lám megmondtam bús gerlice,

BORDALOK: Ó mely sok hal, Vasárnap bort inni, Kánai menyegző,

HARAMIA ÉS PUSZTAI DALOK: Zöld Marci, Angyal Bandi, Sobri Jóska, Lóra csikós, Pej paripám,

GUNYDALOK ÉS ROKON: Vén leány panasza, Meg ne mondja komámasszony az uramnak,

KOMOLY NEMŰEK ÉS ROKON: Nincs boldogtalanabb/szerencsébb a paraszt embernél,

SZENT ÉNEKEK: István királyról – Az hol vagy magyarok, Krisztus Urunknak, Szent Gergely doktornak,

TÖRTÉNETI, NEMZETI DALOK: Mátyás királyról, Magyarország megvételéről,

KATONA ÉS HADI DALOK: Tyukodi pajtás, Sohase vétettem,

ROMÁNCOK ÉS ROKON: Kihajtottam a gúnárom szép zöld pázsitra, Egyszer egy királyfi,

JÁTÉK ÉS GYERMEKVERSEK: Bújj-bújj, zöld ág, Az árgyélus kismadár, Szántottam gyöpöt,

CSANGÓ DALOK: Sziraszsz, édesz anyám, immár most szírat-hatsz, A hol felnőtt vala egy édesz almafa, Lyányok, lyányok jó lyány-barátaim,

VEGYESEK: Zörög a kocsi, Hallod-e te Szelidecske, Gyere be, gyere be, gyönyörű kismadár,

A szövegek elemzése hatalmas feladat, mindenesetre nagyon izgalmas párokat lehetne összeállítani könyvbeliek és máskor előkerült népi változatok között. Még olyan is adódna, amelynél van népi szöveg, ismert annak költője átírása is, ráadásul van még olyan újabb népi változata is, amelyik ezen költője átírás újbóli népi átírása.

A BARTÓK-TITOK

Honnan származnak a Bartók-kórusművek szövegei?

Amikor kézbevettem a Magyar Népköltési Gyűjtemény 1. kötetét, és megláttam a legelső verset – meglepődtem és ugyanakkor öröm töltött el. Hiszen ez válasz egy eddig számomra titoknak tudott kérdésre:

Honnan erednek a Bartók kórusművek szövegei?

Tudjuk, hogy a kórusok dallamai Bartók sajátjai. Tudjuk azt is, hogy a szövegek népdal szövegek. A forrásuk azonban ismeretlen. Tudván, hogy Bartók ismerte Erdélyi gyűjtését, itt áll előttünk a megfejtés:

Bartók „Leánynéző” kórusművének szövege éppen Erdélyi gyűjteményének legelső verse:

Arany, ezüstért, cifra ruháért / Leányt el ne végy koszorújáért. /

/ Inkább szeressed jámborságáért, / Előtted való szép járásáért! /

/ Ne nézz a lányka táncos lábára, / Ne hajolj az ő mézes szavára! /

/ Figyelemmel légy indulatára, / Tanulj szert tenni szíve titkára!

Végignézve az első kötetet, további kórusmű-szövegekre bukkantam. (Két- és három szólamra írt gyermek-, női-, és férfiakarok részére)

A Bartók-mű címe – a népdal kezdősora Erdélyinél:

– *Senkim a világon* – Hegyek közt lakásom

– *Ne hagyj itt* – Csak azt mondd meg rózsám/Melyik úton mégyl el

– *Bánat* – Könnyebb kösziklának/ Lány iszappá lenni,

– *Madárdal* – Gyere be, gyere be, gyönyörű kis madár!

– *Játék* – Ég a gyertya ég, El ne aludjék!

– *Kánon* – Meghalok Csurgóért, de nem a váráért,

Ráleltem a férfiakarra írt *Elmúlt időkből* szövegére is:

Nincs boldogtalanabb a paraszt embernél...

Nincs szerencsésebb a paraszt embernél...

Kiderült, későn születtem. Somfai László 1969-ben részletesen megírta mindezt.⁴

ERDÉLYI JÁNOS PROGRAMJA – KODÁLY ÉS BARTÓK PROGRAMJA – A TÁNCCHÁZ PROGRAMJA

Bizonyos hasonlóságot érzek ezekben a programokban. Mindegyik igen fontosnak tartja vállalását, amelyhez a hagyományt használja, miközben egy még általánosabb, közösség-építő felettes célt teljesít be. Vagyis a jelen építéséhez a múltból merít egy jövőbeli cél érdekében.

Erdélyi János programja

Új irodalmat szeretne, amelyik felhasználja a népköltészeti mintákat, és megújulva alkalmas a nép általános művelésére. Lényegében erről szólt a harmadik kötet előszavából való idézet.

Kodály és Bartók programja

Új modern kortárs zenét létrehozni. Úgy látták, az alap a paraszt zene lehet. Ehhez kiterjedt gyűjtéseket kell végezni. Az új zenét értő közönséget szükséges kinevelni.

Kodály további programja: Értékes zenével, énekléssel az oktatás minőségét és az egész ország műveltségét emelni. Nem értékelhetjük túl áldozatos munkájukat.

A táncház programja

Jó hangulatú szórakozást létrehozni. Alapja az értékes, hiteles paraszti hagyomány táncban, dalolásban, muzsikában. A táncházakban lévő minőség-tisztelet, a hagyományok összefonódásának meg tapasztalása segít abban, hogy elfogadjuk a másikat, és felvállaljuk önmagunkat.

JEGYZETEK

¹ *Magyar Népköltési Gyűjtemény.*

Népdalok és mondák, A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja ERDÉLYI János, (Pesten bizományban Emich Gusztávnál) Pesten, nyomtatott Beimel Józsefnél 1846, 477, Tartalom: 16.

Népdalok és mondák, Második kötet, A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja ERDÉLYI János, Pesten, Magyar Mihálynál, (Ivanics-örökösök könyvkereskedésében.) 1847, 478, Tartalom és a Dalok vidékei: 26.

Népdalok és mondák, Harmadik kötet, A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja ERDÉLYI János, Pesten, nyomtatott Beimel Józsefnél 1848, 332, Hazafi dal 2.

² *Népdalok és mondák*, Harmadik kötet, A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja ERDÉLYI János, Pesten, nyomtatott Beimel Józsefnél 1848, 332, Hazafi dal 2.

³ SOMFAI László, *Bartók egyenmű kórusainak szövegforrásáról = Magyar Zenetörténeti Tanulmányok SZABOLCSI Bence 70. születésnapjára*, Zeneműkiadó, Budapest, 1969, 359–375.

⁴ *Népdalok és mondák*, Harmadik kötet, A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja ERDÉLYI János, Pesten, nyomtatott Beimel Józsefnél 1848, 332, Hazafi dal 2.

ERDÉLYI JÁNOS

VÉGAKARAT

*Természetes, hogy amikor már
Engem megfognak ítélni,
Lerázva testiségem kéréget,
Régen nem is fogok élni.*

*És mondva lesz, hogy én homályos
Voltam beszédben, iratban;
Sebaj! de az csupán azért, mert
Könnyelműség van divatban.*

*Magamrul én annyit tudok, hogy
Bántam dolgok nehezeivel,
Küzdöttem egy-egy gondolattal,
Egy-egy isteni eszmével.*

*Én népszerűtlen, jómagam hát
Egy más korral vigasztalom,
Idő előtt csak meg ne ölne
A fölszín és az unalom.*

*Ha mégis, amit nem szeretnék,
Meglenne - jól megértsetek:
Édes barátim!, engemet majd
Jó mély sírba temessetek.*

A 2014. november 6-án,
a Pesti Vigadó Makovecz termében
Erdélyi János emlékezete címmel megrendezett tanácskozásra
a Magyar Művészeti Akadémia
rendezvényeként került sor.

Kiadja a Magyar Művészeti Akadémia, 2016-ban
www.mma.hu

Felelős kiadó: Fekete György, az MMA elnöke

Felelős szerkesztő: Palójtay Kinga

Szöveggondozás: Kovács Emília

Sorozatterv: Bornemissza Ádám

Tördelés: Kovács Nóra

Készült a László András és Társa Bt. nyomdájában